

לחיות איתם

18 מערכי שיעור לכיתות א'-ג'

פיתוח כישורי חיים ולמידה חברתית-רגשית (SEL)
בחוזה להצלת בעלי-חיים

גיא אפללו • גל חכים-אשר • אריאל צבל

מימין לשמאל: אגם, נועם ועמרי בחוות ההצלה
החינוכית טבע הקשר, רמת-גן, צילום: איתי רון

תוכן העניינים

מפגש תלמידים עם בעלי-חיים בשבי — 3

על התוכנית הזו — 4

באיזה עולם אנו רוצים לחיות? (מקבץ ראשון)

1. איפה אנחנו ואיך מתנהגים כאן? — 6
2. מה צריך כדי לחיות טוב? — 8
3. איך יודעים מה בעלי-חיים צריכים ומעדיפים? — 10
4. כללים ליצירת מקום מחיה משופר — 12

איך יוצרים (ולא יוצרים) קשר עם זרים? (מקבץ שני)

5. איך אפשר להבין מישהו שלא מדבר בשפה שלנו? — 15
6. איך יודעים שחיות חוששות? — 17
7. איך ניגשים לבעל-חיים לא מוכר? — 19
8. איך יוצרים קשר טוב? — 21

מהו "בית" עבורי ועבור בעלי-חיים? (מקבץ שלישי)

9. מה צריך כדי להרגיש טוב בבית? — 23
10. מה היא משפחה בעינינו ובעיני חיות אחרות? — 25
11. מאיפה באתי ולאן אני שייד? — 27
12. אימוץ – אחריות לכל החיים — 30

טבע מול שבי – מה זה להיות חופשי? (מקבץ רביעי)

13. בהכנה — 17
14. בהכנה — 17
15. בהכנה — 17
16. בהכנה — 17

מה אנו יכולים לעשות לטובת בעלי-חיים? (מקבץ חמישי)

17. בהכנה — 17
18. בהכנה — 17

מפגש תלמידים עם בעלי-חיים בשבי

(לקריאה נוספת על מפגש תלמידים עם בעלי-חיים בשבי: [מפגשים הדדיים: חושבים מחדש על המפגש בין אנשים לבעלי-חיים; כבוד בפינת החי? השלכות חינוכיות של מפגש תלמידים עם חיות שבויות](#)).

לאור השיקולים האלה התוכנית שלפניך מיועדת לשימוש בחוות הצלה, כלומר חווה המספקת לבעלי-חיים מקום מגורים לכל חייהם, נוסף על שיקום והצלה (בקיצור: מש"ה). אפשר ורצוי להשתמש בתוכנית גם [בפינת חי העוברת שיפור יסודי](#). במקומות כאלה אפשר לקיים מפגש מכבד, אמפתי והדדי בין האדם לבעלי-החיים השונים – מופת של יחסים בין-אישיים טובים. התלמידים ילמדו על התנהגותם ועל נסיבות חייהם של בעלי-חיים מסוימים כדי שיבססו איתם קשר עמוק של כבוד, חמלה ואמפתיה, ויפתחו מיומנויות וערכים רצויים ביחסים בין-אישיים.

הלכה למעשה מפגשים בין ילדים לבעלי-חיים מתקיימים בדרך-כלל במסגרות אחרות הכוללות כמה בעיות בולטות:

א. מסרים חינוכיים לקויים

במסגרות חינוך ילדים רגילים לפגוש חיות בסביבה שאינה מתאימה להן, כגון הכיתה עצמה – עם חיות שהובאו לשם, או בביקור בפינת ליטוף או בגן חיות. מפגשים כאלה עם חיות נוטים ללמד אדישות וזלזול באחרים, כי המסר העובר לתלמידים המשתתפים במפגש כזה סותר תכנים חינוכיים מקובלים. במערכת החינוך המסר המקובל ביחס למרחב אישי הוא שכולנו צריכים לכבד כל תלמיד ולכולנו יש זכות לדרוש כבוד מאחרים. לעומת זאת מפגש עם בעל-חיים בכיתה, בפינת ליטוף וכדומה מתבסס בהכרח על החזקת בעל-החיים שם בכוח, ולעיתים קרובות חודרים למרחב האישי שלו ונוגעים בו בכפייה. כאשר אין כבוד למרחב האישי של חיה וגם אין לה אפשרות לממש את רצונותיה ואת התנהגותה הטבעית, הילד מבין שמותר לו להשתמש באחרים כרצונו. המפגש עם החיה מלמד אפוא שמותר להשתמש באחרים, ואולי אף מותר גם להם להשתמש בנו.

ילדים לומדים על קשרים בין-אישיים דרך חשיפה לקשרים שסביבם. אלה הם הקשרים שילדים מפנימים – ובעקבות זאת מנהלים בעצמם קשרים דומים. קשרי אדם-חיה הם קשרים בין-אישיים לכל דבר, ואופי קשרי אדם-חיה שילד נחשף אליהם יבוא אפוא לידי ביטוי בקשרים אחרים שיקיים אותו ילד. יכולתו של הילד להבחין ברצונות, בחוויות ובצרכים של החיה שהוא פוגש בנסיבות אלה או אחרות היא יסוד חשוב בהתפתחות רגשית בריאה ובהתפתחות תקינה, חלק בלתי נפרד מחינוכו של הילד כפרט בחברה.

תהליך ההפנמה של קשרים בין-אישיים תלוי בחלקו בתיווך מכוון: כשמבוגרים מצביעים על הרגשות ועל הצרכים של כל הצדדים בקשר ומתייחסים לכך ברצינות, הילדים שנחשפו לקשר המתוןך מפתחים יכולת להתחשב ברגשות של אחרים. זהו תפקידם של מערכי שיעור: להנחות דיון על אופי הקשרים ועל עמדות כל הצדדים המעורבים בהם, באופן ברור ונגיש הן לתלמידים והן לאנשי החינוך הפועלים בשטח. מערכי שיעור כאלה מאפשרים לתלמידים להפיק ולהפנים מסרים פסיכו-חינוכיים המעודדים את ההבחנה באחרים באופן מכבד, חומל ומתחשב.

חלק אחר מתהליך הפנמת הקשרים הבין-אישיים מתרחש באופן ספונטני: הילדים קולטים את נסיבות המפגש ואת התנהגות המבוגרים, ומפנימים אותם כקשרים לגיטימיים – לפעמים אפילו בניגוד לעמדות המוצהרות של המבוגרים. כשבעלי-חיים מוחזקים בשבי למטרות בידור וחינוך גרידא, או כשהם לא מקבלים טיפול טוב, הילדים קולטים שימוש אמצעותי בזולת כדרך התקשרות לגיטימית. במקביל, כשהילדים רואים השקעה רבה בבעלי-חיים למטרות שיקום, הצלה והבטחת רווחתם של בעלי-החיים, זהו סוג הקשר המשמש כמופת חינוכי – גם אם מהות הקשר לא בוטאה במילים. אם כן תכנון נסיבות המפגש חשוב לא פחות ממערך השיעור עצמו.

על התוכנית הזו

מטרות התוכנית

1. חלופה מומלצת מבחינה חינוכית למפגשים נפוצים של תלמידים עם חיות בשבי.
2. הנחיית תלמידים המבקרים בחווה להצלת בעלי-חיים.
3. היכרות עם בעלי-החיים שבחווה ההצלה, ובפרט עם עולמם הרגשי.
4. טיפוח מיומנויות לימודיות, רגשיות וחברתיות.
5. הנחלת כבוד לטבע וטיפול מעורבות בשמירה על רווחת בעלי-החיים.

חיות איתנו

חיות איתנו היא תוכנית לימודים המשולבת בכל שיעורי התוכנית שלפניך – **לחיות איתם**. מדובר בסביבת למידה דיגיטלית הפותחת את הלב ומעודדת שיח רגשי המשולב בהיכרות עם בעלי-חיים דרך סרטים וסיפורים. התוכנית **חיות איתנו** מלמדת על עולמם הרגשי של בעלי-חיים לאור התנהגותם ונסיבות חייהם, בהנחה שהידע והמיומנויות שנרכשו יעודדו כבוד, חמלה ואמפתיה לבעלי-חיים בנסיבות שונות. התוכנית **חיות איתנו** נוצרה על-ידי המרכז לטכנולוגיה חינוכית (מט"ח) ומכון אדם וחיה, והיא פתוחה לכול לשימוש חינם. התוכנית מחולקת לסדרת שיעורים שנוצרה עבור כיתות ב'-ג' ולסדרה שנוצרה עבור כיתות ד'-ה'.

חיות איתנו מספקת משאבים נוחים לשימוש כאן ובתוכניות חינוך אחרות, למשל בתוכנית **חוסן עם בעלי-חיים**: למידה חברתית-רגשית על בעלי-חיים בדגש על פיתוח חוסן רגשי במצבי חירום בגילאי בית-הספר היסודי (2024). תוכנית זו כוללת כמה משאבים פתוחים המשמשים גם כאן **בלחיות איתם**.

ב. סביבת מחיה שאינה מתאימה לבעלי-החיים

כאשר פוגשים בעלי-חיים בסביבה שאינה עונה על צורכיהם המגוונים (צרכים גופניים, רגשיים, חברתיים ועוד), אי אפשר להכיר לעומק את בעלי-החיים האלה. כשחיה נמצאת בתנאי מחיה שאינם הולמים את צרכיה או במצב מאיים ומעיק – היא אינה מסוגלת להפגין התנהגות טבעית. רק כשהחיה מקבלת מענה לצרכיה המגוונים ונמצאת במצב נוח, היא יכולה להתנהג באופן המייצג את מי שהיא: כחיה ממין ביולוגי, מזוויג ומגיל מסוימים ואף כאינדיבידואל בעל ניסיון חיים אישי, צרכים אישיים והעדפות אישיות. ללא סביבה טובה המספקת את מכלול הצרכים של החיה אי אפשר להכירה לעומק, ולכן אי אפשר ליצור קשר טוב עימה.

ג. חסרות תוכניות לימודים על מורכבות המפגש עם בעלי-החיים בשבי

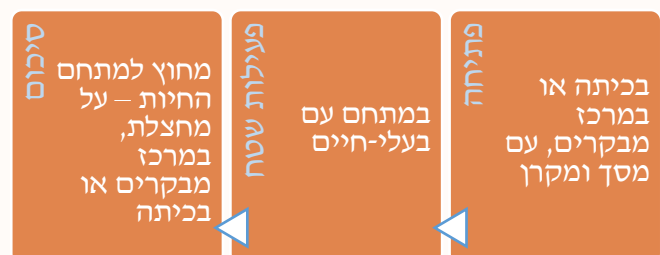
רוב הפעילות החינוכית עם חיות בשבי מתקיימת בתנאים כוחניים שאינם מאפשרים עבודה חינוכית טובה – עם חיות שהובלו לכיתה בכפייה, או עם חיות במתקן קבע שאין בו הגבלה משמעותית על מגע. פעילות כזו מתקיימת ללא התייחסות משמעותית לבעיות הטמונות בה, כי הכרה גלויה בבעיות הייתה עשויה להביא לביטולו של המפגש. עם זאת אפילו כשמדובר בחוות הצלה שהוקמה כדי לספק סביבה טובה לבעלי-החיים המתגוררים בה – עדיין מדובר במפגש עם חיות שביות. מצב זה מעורר שאלות מורכבות על המפגש בין ילדים המבקרים בחווה ובין החיות. בחוות ההצלה מעודדים הכרה במורכבות הזו במסגרת פעילות חינוכית, אך חוות ההצלה שמקיימות פעילות כזו לא פרסמו תוכניות חינוך באופן העשוי לשמש גופים אחרים. מכון אדם וחיה פיתח תוכנית חלוצית בתחום זה: **לפגוש חיות במילים** (2022). מדובר בהנחיה ביצירת עזרי הוראה כתובים – ולא במערכי שיעור. תוכנית **לחיות איתם** נועדה לתת מענה למחסור הקיים בשטח בתוכנית שיעורים מסודרת – הראשונה מסוגה בישראל.

9. כדאי לשמור את תוצרי התלמידים משיעור לשיעור ולהכין קיר **חיות איתנו** קבוע, שם יתלו תוצרים שונים לאורך השנה. תצוגת קבע כזו מעניקה לכל תלמיד הרגשת נראות אישית, ומעניקה לקבוצה כולה חוויות של חשיבות, רצף והתפתחות לאורך השנה.

סוגי תוצר מומלצים

1. תוצרים המתאימים לתלייה יקובצו ויוצגו על קיר **חיות איתנו**. אפשר לנהל קיר כזה בחללים שונים: במרכז המבקרים של מרחב החי; בכיתה של התלמידים; או במסדרון בית-ספר. כדי שפעילות **חיות איתנו** בשטח תתחבר לפעילות בנושא אקלים חינוכי מיטבי ומניעת אלימות, כדאי לשתף בתוצרים את מחנכת הכיתה, את היועצת החינוכית ואת הנהלת בית-ספר. התוצרים ברורים דיים לשימוש נוסף בידי המחנכת או היועצת ללא צורך בהדרכה.
2. תוצרים שלא נתלו על קיר **חיות איתנו** (בגלל ריבוי כיתות או עקב היעדר מקום מתאים) ייאספו בתיקיה גדולה לכל קבוצה. אפשר גם לצלם את התוצרים וליצור עותקים דיגיטליים שישלחו למחנכת לשם פיתוח בסוף השנה.
3. מחברת אישית בידי כל תלמיד, במקצוע "**חיות איתנו**". במחברת זו יסכמו ויעבדו התלמידים את החומר הנלמד בכל שיעור. דפי עזר המיועדים להמשך עבודה בבית יודבקו במחברת.

1. התוכנית **לחיות איתם** מורכבת מחמישה מקבצים. כל מקבץ עוסק בנושא כללי משותף וכולל ארבעה שיעורים (שניים במקבץ האחרון), כלומר התוכנית המלאה כוללת 18 שיעורים.
2. מומלץ להקצות 45 דקות לכל שיעור. חלוקת הזמנים הפנימית בכל שיעור מפורטת בתוכנית שלהלן, עם מסגרת הזמן המומלצת לכל פעילות במסגרת השיעור.
3. רצוי להעביר את התוכנית כולה לפי סדר השיעורים המופיע בתוכנית, כי השיעורים מבוססים זה על זה ובנויים בסדר המאפשר למידה רציפה, הדרגתית ומעמיקה.
4. קהל היעד של התוכנית הוא ילדים בגילאי בית-הספר היסודי, בכל המגזרים. הפעילות מתאימה לילדים שאינם יודעים עדיין קרוא וכתוב ולילדים שכבר רכשו יכולת בסיסית – בהתאמות נחוצות של הפעילות.
5. גודל הקבוצה המומלץ: חצי כיתה.
6. ציוד דרוש (להקרנת סרטונים): מקרן עם מסך ורמקולים (או שני מחשבים ניידים) וחיבור לאינטרנט. בכל שיעור נדרשים פריטים קטנים בהכנה מראש, כגון דפי עזר מודפסים או חומרי יצירה פשוטים.
7. לפני כל שיעור יש לעבור על מערך השיעור ולהכין מראש את הפריטים הנחוצים באותו שיעור. כדאי גם לתרגל את מהלך השיעור כדי להגיע למפגש עם התלמידים עם פניות מרבית לנעשה בשטח.
8. השיעורים יחולקו בין פעילות בכיתה לפעילות במתחם בחוה שיש בו בעלי-חיים, במבנה הבא:

שיעור 1: איפה אנחנו ואיך מתנהגים כאן?

מטרות השיעור: היכרות ראשונית עם חוות ההצלה ועם בעלי-חיים הנמצאים בה; חשיבה על כללים להתנהגות מתחשבת בבעלי-חיים; פיתוח תפיסת עצמי כפועל למען בעלי-חיים.

זמן	פעילות	מיקום	עזרים
3 דקות	צופים בסרטון ומשוחחים חיות איתנו (שיר הנושא) – נגלה מה בעלי-חיים מרגישים. שרים יחד את השיר. שאלות לדיון: מה למדתם מהשיר על בעלי-חיים? מה משותף לכם ולבעלי-החיים שראיתם בסרטון? מה אתם אוהבים לעשות?	כיתה או מרכז מבקרים	מחשב ומקרן
2 דקות	מכירים את חוות ההצלה המנחה מסבירה שמקומם של בעלי-חיים אינו בשבי, אך יש כאלה הזקוקים לעזרה ולמקום בטוח לכל החיים, ולכן הם נמצאים כאן. המנחה מציגה את תולדות המקום ואת מטרותיו (אפשר להיעזר בסרטון לדוגמה לשם הצגת המקום; מתוך חוסן עם בעלי-חיים, שיעור 1, דקות 00:43-01:00).	כיתה או מרכז מבקרים	מחשב ומקרן
10 דקות	מסיירים בחוות ההצלה היכרות עם 3-2 מתחמים של בעלי-חיים – רצוי להתקרב למתחמים מבחוץ בלי להיכנס. המתחם שנסיים בו את הסיור יהיה המתחם הנבחר לפעילות הבאה. המנחה שואלת: "מה אתם מרגישים כשאתם פוגשים פה את בעלי-החיים?"	ליד 3-2 מתחמים ברחבי החווה	
15 דקות	מנסחים כללי התנהגות במקום על המנחה להדפיס מועד קובץ ובו 6 כרטיסיות עבודה (מתוך חיות איתנו לכיתות ב'-ג', יחידה 1, מתוך "נערכים למפגש"). 1. התלמידים מתחלקים ל-5-6 קבוצות (תלוי בגודל הכיתה), וכל קבוצה מקבלת כרטיסייה. בכרטיסיות אלו מוצגות שתי תמונות ובהן מתוארת התנהגות רצויה בנוכחות בעל-חיים לעומת התנהגות לא-רצויה. על התלמידים לזהות מהי ההתנהגות הרצויה ולנסח אותה ככלל התנהגות – בעל-פה או בכתב, לפי היכולת של הכיתה. 2. נציג מכל קבוצה מתאר בפני הכיתה את בעל-החיים שהופיע בכרטיסייה ואת כלל ההתנהגות הרצוי שהקבוצה ניסחה.	ישיבה מחוץ למתחם נבחר של בעל-חיים (מומלץ: ברווזים)	6 כרטיסיות מודפסות מראש מחצלת כלי כתיבה
5 דקות	סיפור אישי של בעל-חיים המנחה מציגה ביוגרפיה של חיה (או של קבוצת חיות מסוימת) שנקלטה לא מזמן בחוות ההצלה או שחיה בעבר בתנאים גרועים. הדף הבא מספק דוגמה אפשרית אחת להיכרות עם בעלי-חיים במתחם מסוים (ברווזים), לשימוש המנחה.	ישיבה מחוץ לאותו מתחם נבחר של בעל-חיים	מחצלת
10 דקות	מדמינים עולם טוב יותר כל תלמיד בתורו (או כמה תלמידים נבחרים מהקבוצה) מדמין את עצמו כגיבור-על המציל חיות ויוצר עבורן תנאי חיים משופרים. כל גיבור-על מקבל "שרביט קסמים" ואומר לכיתה מה היה יוצר עבור בעלי-החיים שהכירו: בריכה גדולה, צמחייה, עוד חברים, מרחב לעוף וכדומה. במקביל תלמידים נבחרים משחקים לפני הכיתה בתפקיד בעל-החיים וממחישים בעזרת תנועות גוף וקולות כיצד הם (כחיה) מנצלים את המשאב שקיבלו מגיבור-העל. אם המשימה מעוררת מבוכה, יש להמיר את ההצגה הגופנית בהסבר מילולי. לאחר הפעילות מסכמת המנחה את השיעור: היכן היינו? מה הם כללי ההתנהגות במקום? מה למדנו על בעלי-החיים? אילו תנאים יכולים לשפר את חייהם? אפשרות סיכום חלופית לילדים גדולים, בעזרת השאלות המנחות לעיל: התלמידים כותבים במחברת אישית מה למדו היום.	עמידה מחוץ לאותו מתחם נבחר	מקל המייצג שרביט קסמים

דוגמה להצגת בעלי-חיים במתחם נבחר היכרות עם ברווזים

מהעבר להווה

בגלל ניסיון החיים שלהם בפנינת הליטוף, ביל, נינה וג'ק חוששים מבני-אדם אפילו כיום. הם גם התרגלו בקושי למקום שלנו – למראות, לרעשים ולבעלי-החיים החדשים. ומכיוון שהם מעולם לא ראו בריכה לפני שהגיעו אלינו, הם אפילו היו צריכים לאזור אומץ כדי להיכנס למים! הייתם מאמינים? ברווזים הרי נועדו לשחות! איך הרגשתם ששמעתם את הסיפור שלהם?

[תשובות ושיחה]

העדפות ותכונות אופי אישיות

ביל, נינה וג'ק עדיין מתרגלים אלינו ולחווה, וכבר התחלנו לראות את האופי השונה של כל אחד מהם. נינה היא זו שמעזה יותר ביניהם: היא הייתה הראשונה שהתקרבה לגיגית המים ובדקה אותה, ואילו לשאר הברווזים לקח יותר זמן. ג'ק אוהב מאוד אוכל, והוא תמיד הראשון שמסתער על הירקות. ביל הוא החששן ביותר, והוא תמיד מגיע אחרון, רק אחרי שבדק שהשטח בטוח. למי מהם אתם דומים?

[תשובות ושיחה]

שיפורים נחוצים

אף-על-פי שיש לברווזים גיגית קטנה כאן ועוד הרבה דברים שאין בפנינת ליטוף, עדיין גם כאן חסרים להם דברים – לדוגמה הכלוב שלהם קצת קטן, והבריכה שלהם היא בעצם גיגית קטנה. הבית שלהם עוד לא מספיק טוב עבורם. מה הם צריכים לדעתכם כדי לחיות טוב יותר?

[תשובות ושיחה]

לפניך דוגמה להצגת בעלי-חיים במתחם נבחר. הטקסט כולל פרטים שכדאי להדגיש במהלך ההיכרות עם בעלי-החיים. במקביל להצגת פרטי מידע כדאי לשאול את התלמידים שאלות מכוונות. הטקסט כתוב כמונולוג מפי המנחה לצורך המחשה בלבד – אין צורך לשנן אותו.

הצגת המין – ברווז הבית

היום נתמקד במקום הזה – ביתם של שלושה ברווזי בית: ביל, נינה וג'ק. לפני שנכיר אותם, כדאי לדבר על ברווזים באופן כללי. מה אתם חושבים שמעניין ברווזים?

[תשובות ושיחה]

נכון, בדרך-כלל ברווזים אוהבים לשחות, להשתכשך במים וגם לחפש ולמצוא בתוכם אוכל, והם אוהבים גם צמחייה ירוקה – לאכול ממנה ולהסתתר בתוכה. ולא פחות חשוב – ברווזים אוהבים להיות עם החברים שלהם; כשהם יכולים לבחור, הם כמעט אף פעם לא נמצאים לבד!

סיפור חייהם של שלושת הברווזים

עכשיו, כשאנחנו יודעים קצת על ברווזים באופן כללי, אני רוצה לספר לכם על ביל, נינה וג'ק. אולי אתם רוצים להתקרב אליהם מהר, אבל צריך להתאפק, ומייד תבינו מדוע. השלישייה הזו הגיעה ממקום שונה לגמרי מהמקום הזה: מפנינת ליטוף. בפנינת הליטוף הם כל הזמן שמעו רעש, אנשים ניגשו אליהם במהירות ובלי הכנה, ואולי גם הציקו להם ממש. חוץ מזה לא היה להם מקום לעוף ולפרוש כנפיים, והם בקושי ראו מים ושמש.

מכון אדם וחיה – לחיות איתם: 18 מערכי שיעור לכיתות א'-ג' – עמ' 7
דף עזר למקבץ ראשון: באיזה עולם אנו רוצים לחיות? שיעור 1: איפה אנחנו ואיך מתנהגים כאן?

שיעור 2: מה צריך כדי לחיות טוב?

מטרות השיעור: היכרות עם צרכים והעדפות של כמה מחיות חוות ההצלה; רכישת מיומנויות תצפית; פיתוח היכולת להבחין בצורכיהם של אחרים.

זמן	פעילות	מיקום	עזרים
8 דקות	צופים בסרטון ומשוחחים "בואו נגלה מה צריך כדי לחיות טוב" (מתוך חיות איתנו לכיתות ב'-ג', יחידה 2). יש לעצור את הסרטון בשלוש נקודות המסומנות במילים "רגע, חושבים...", ולערוך דיונים קצרים בכיתה בעקבות השאלות המופיעות שם.	כיתה או מרכז מבקרים	מחשב ומקרן
10 דקות	יוצאים לתצפית התצפית מובנית לפי רשימת הצרכים המפורטת בכרזה "מה צריך כדי לחיות טוב?" (מתוך חיות איתנו לכיתות ב'-ג', יחידה 2, סוף דף 6): מים, חברה, טיפול (קשר משפחתי) וכן הלאה. המנחה מציגה בפני הכיתה צורך אחד המופיע בכרזה, והתלמידים בודקים באמצעות תצפית אם הצורך של החיות הזה מקבל מענה, ואם כן – איך. הכיתה מצביעה ומחליטה ברוב קולות אם כל צורך שנבדק מקבל מענה בתנאים השוררים בחוות ההצלה. המנחה מסמנת בעיפרון על כרזת הצרכים ✓ או X בהתאם לתוצאות ההצבעה. יש לחזור על התרגיל הזה שוב ושוב עם צרכים שונים.	מחוץ למתחם בעל-חיים אחר משהיה בשיעור 1 (מומלץ: ארנבוניים)	מחצלת כרזה מודפסת עיפרון
12 דקות	מחשיכים בתצפית עם ידע נוסף המנחה מספרת את תמצית סיפור חייו של אחד מבעלי-החיים ומוסיפה מידע גם על צורכיהן של חיות ממין זה בטבע. לדוגמה אפשר להיעזר בדף המידע (הדף הבא) בנושא צרכים של ארנבוניים. המנחה מתארת כל עובדה בנפרד, והמידע החדש עשוי לשנות את דעתם של התלמידים כפי שסוכמה קודם ברוב קולות. לכן לאחר כל סעיף מצביעה הכיתה שוב: האם הצורך של בעלי-החיים מקבל מענה בצורה מספקת? המנחה מסמנת שוב ✓ או X בהתאם להחלטה הסופית, והפעם בטוש.	מחוץ למתחם הנבחר	דף מידע מודפס מראש מחצלת כרזה מודפסת טוש עבה
15 דקות	יוצרים דימוי "בית טוב" לבעלי-החיים הכיתה מחולקת לשתי קבוצות. כל קבוצה מקבלת גיליון נייר ומתארת עליו באמצעות ציור ובעזרת גזרי עיתונים מודבקים את התנאים המיטיבים ("בית טוב") לבעל-החיים שהכירו. התלמידים יכולים להוסיף לתנאים הקיימים בשטח תמונות של דשא, חצר גדולה, משחקים, חברה, אוכל מגוון ועוד. ילדים גדולים מוזמנים להוסיף הסברים בכתב. נציג מכל קבוצה מציג לכיתה כולה את "הבית הטוב" שיצרה קבוצתו ומסביר את השיקולים לעצב את המקום כפי שעוצב, איך הקבוצה מדמינת את חייהם של בעלי-החיים במקום שתכננה ומה לדעתה ירגישו שם בעלי-החיים. לאחר הפעילות מסכמת המנחה את השיעור: מה למדנו היום? סיכום חלופי לילדים גדולים: התלמידים כותבים במחברת אישית מה למדו היום.	מחוץ למתחם הנבחר	מחצלת שני גיליונות גדולים טושים, צבעי פנדה או צבעי גואש מגזינים לגזירה מספריים דבק

דוגמה לצרכים של איכות חיים מה צרכים ארנבונים כדי לחיות טוב?

לשמור מרחק של כמה מטרים זה מזה. כשארנבון בודד הוא פחות פעיל ויותר מפוחד, והוא עושה דברים מוזרים כמו לנשוך סורגים.

מזון: בטבע ארנבונים בוחרים לעצמם אוכל מגוון – חלקים שונים של צמחים מעשרות מינים שונים. אם ארנבון בכלוב מקבל רק כופתיות או רק חציר זה לא מספיק לו; הרי בטבע אין כופתיות!

מחסה: ארנבונים בטבע חופרים רשת של מחילות וגרים בה. זוהי רשת ענקית מתחת לאדמה – לפעמים בעומק כמה מטרים, עם עשרות פתחים.

מים: יחסית למשקל שלהם, ארנבונים שותים הרבה יותר מאיתנו – 1-2 כוסות ביום, תלוי במזג האוויר וגם במים שיש בצמחים שהארנבון אוכל. כשאימא ארנבונת מיניקה, היא שותה מים במשקל קרוב למשקל גופה – כמו 100 כוסות ביום לילד בכיתה ג'!

טיפול: ארנבונים יונקים עד גיל 4-5 שבועות, והם צריכים את אימא ארנבונת לפחות עד גיל חודשיים. לכן אסור להפריד גורים מאימם לפני כן!

משחק: ארנבונים אוהבים ואפילו צריכים לשחק, כמעט כמונו. בטבע ארנבונים משחקים יחד במרדפים, והם גם משחקים לבד בחפירה, בלעיסה ועוד. כשלארנבון יש מצב רוח טוב במיוחד הוא קופץ באוויר. הקפיצה נקראת "בִּינְקִי".

שאלה לסיכום

מה הרגשתם כשמעתם מה ארנבונים צריכים כדי לחיות חיים טובים?

כדי שבעלי-חיים יחיו טוב, לא די בכך שיקבלו את כל מה שהם צריכים כדי להתקיים. כמו בני-אדם, חיות רבות זקוקות גם למרחב תנועה, לחברה, למשפחה ולעניין, ולכן חשוב להתבונן בסביבת החיים של החיה ולבחון עד כמה הסביבה מאפשרת לא רק לשרוד אלא גם לחיות חיים טובים. לפניך דוגמה למידע הנחוץ כדי לבחון אם בעלי-חיים מסוימים מקבלים תנאים מספיקים לחיים טובים. הטקסט כתוב כמונולוג מפי המנחה לצורך המחשה בלבד – אין צורך לשנן אותו.

סיפור חייו של ארנבון

היום ננסה להבין מה צריכות החיות בחוות ההצלה כדי שיוכלו לחיות חיים טובים, ונתמקד בחיה אחת – מוש הארנבון. מוש הגיע אלינו מבית, שם החזיקו אותו בכלוב קטן מאוד. הכלוב היה קטן עד כדי כך שלא היה למוש מקום ללכת ולקפץ. האנשים שטיפלו בו הבינו שאין להם אפשרות לתת לו את מה שהוא צריך כדי לחיות טוב. הם חיפשו וחיפשו מקום מתאים, עד שמצאו אותנו! מאז אנחנו מנסים לתת לו את מה שהוא צריך כדי לחיות חיים טובים ומאושרים, אבל זה לא פשוט כי החיים הטבעיים של ארנבונים שונים מאוד מהחיים אצלנו. לכן בואו נראה כמה עובדות על החיים של ארנבונים בטבע.

ארנבונים בטבע

מרחב תנועה: בטבע, להקה טיפוסית של 8 ארנבונים עם גורים חיה על שטח בגודל כ-30 מגרשי כדורגל!

חברה: בטבע ארנבונים חיים תמיד יחד ונוגעים זה בזה לעיתים קרובות, אם כי לפעמים הם מעדיפים

מכון אדם וחיה – לחיות איתם: 18 מערכי שיעור לכיתות א'-ג' – עמ' 9
דף עזר למקבץ ראשון: באיזה עולם אנו רוצים לחיות? שיעור 2: מה צריך כדי לחיות

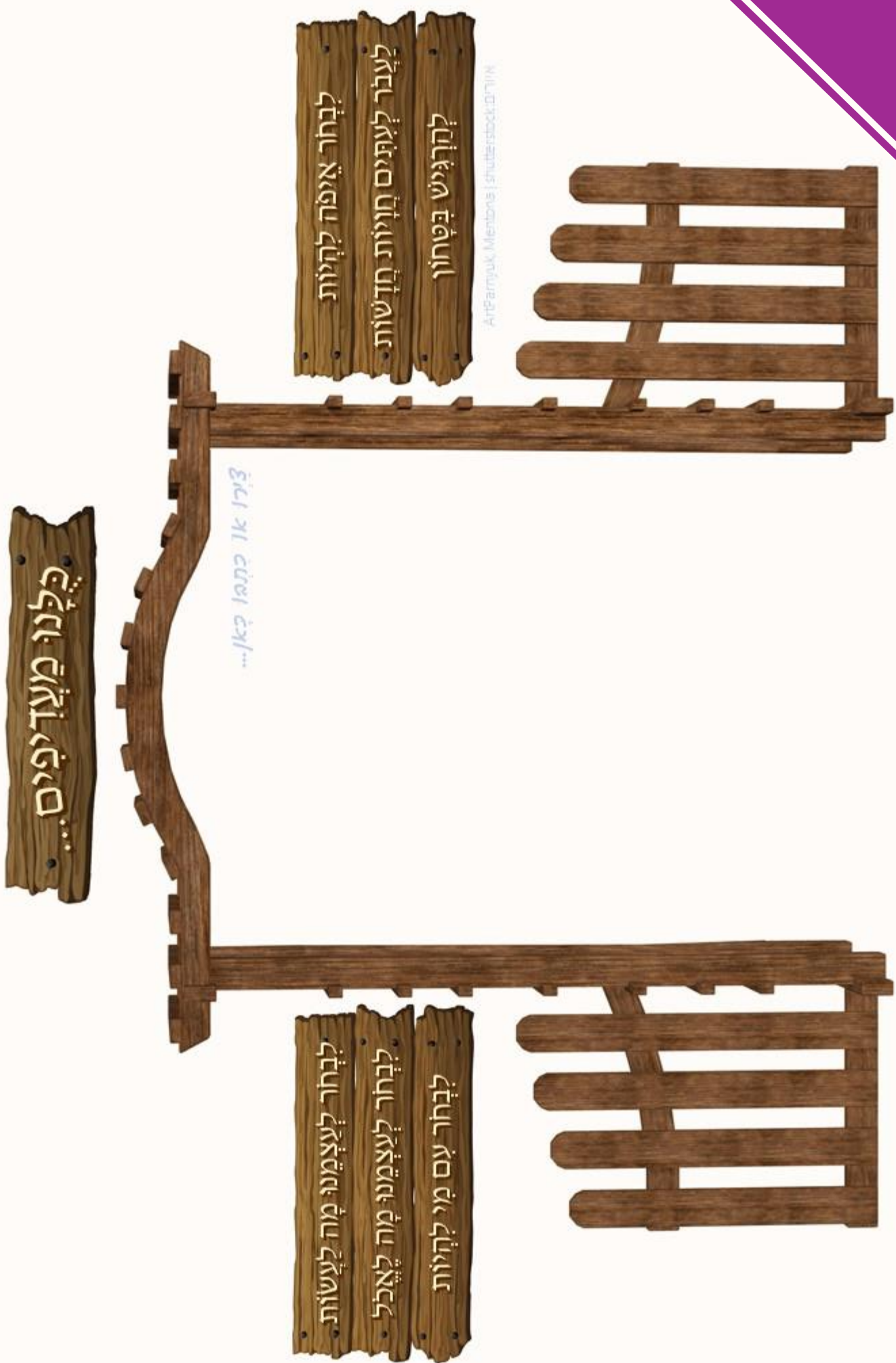

שיעור 3: איך יודעים מה בעלי-חיים צריכים ומעדיפים?

מטרות השיעור: הרחבת ידע על צרכים והעדפות שלנו ושל בעלי-חיים; פיתוח היכולת להבחין בצורכיהם של אחרים; עידוד הרגשת השפעה על איכות חייהם של בעלי-חיים בחוות ההצלה.

זמן	פעילות	מיקום	עזרים
10 דקות	צופים בסרטון ומשוחחים "העדפות של בעלי-חיים וסיפור של הכבשה נחמה" (מתוך חיות איתנו לכיתות ד'-ה', יחידה 1, דף 8). יש לעצור את הסרטון בשלוש נקודות המסומנות במילים "רגע, חושבים..." ולערוך דיונים קצרים בכיתה בעקבות השאלות המופיעות שם.	כיתה או מרכז מבקרים	מחשב ומקרן
10 דקות	משתפים בהעדפות שלנו – משחק מסירות בכדור הכיתה עומדת במעגל, עם כדור. מי שהכדור נמצא בידיו מציין העדפה אישית שלו, כלומר משהו שהוא מעדיף לעשות או מצב שהוא מעדיף להיות בו. בהעדפה יש מרכיב של בחירה בין אפשרויות שונות. המנחה מתחילה בדוגמה כגון: "אני מעדיפה להישאר בבית כשיורד גשם; מי מרגיש כמוני?" אחד התלמידים שהזדהו עם דבריה מקבל את הכדור ואומר העדפה אישית שלו, כגון: "אני מעדיף לאכול שוקולד ולא ירקות" או "אני מעדיף לרוץ עם חברים בחצר ולא לשבת בכיתה" – "מי מרגיש כמוני?" הבא שיקבל את הכדור הוא אחד התלמידים שהזדהו עם דבריו, וכן הלאה.	כיתה או מרכז מבקרים	כדור
15 דקות	מכירים העדפות של בעל-חיים נבחר מתמקדים בבעל-חיים אחד ומציינים כמה מההעדפות שלו. למשל: "גיוני התיש מעדיף שלא ייכנסו לחצר שלו; הוא אוהב במיוחד לאכול עלים ירוקים מהעץ; בדרך-כלל הוא בוחר להיות עם חברתו הטובה בלה". המנחה מדגישה את השאלות: 1. אילו צרכים והעדפות גילינו שיש לבעל-החיים הנבחר? 2. איך אפשר לסייע לו לקבל את מה שהוא אוהב? כל תלמיד מקבל דף עבודה (הדף הבא) לציור ו/או לכתיבה: איך אפשר לעזור לבעל-החיים שנבחר להרגיש טוב בסביבה המחיה שלו, כלומר לקבל את מה שהוא אוהב וצריך (למשל באמצעות ציור: עץ עם עלים ירוקים; בלה חברתו הטובה). כדאי שכל תלמיד ישמור את דף העבודה להמשך פעילות בית עם הוריו.	מחוץ למתחם נבחר – רצוי מקום עם חיה גדולה כגון עיזים, כבשים או חמורים	דפי עבודה מודפסים מראש – דף לכל תלמיד
10 דקות	מסייעים לבעל-חיים במימוש העדפותיו המנחה פותחת ברעיון מעשי בעניין שיפור סביבתו של בעל-החיים הנבחר. למשל: "נוסף על מה שלמדנו כבר על גיוני, הצוות שמטפל בו שם לב שהוא אוהב לטפס לגובה. עוד לא הצלחנו לבנות לו מתקן לטיפוס, אבל מכיוון שראינו שהוא אוהב לאכול אוכל שנמצא גבוה, בכל יום תולים שקי חציר מוגבהים כדי שהוא יוכל לאכול מהם". הפעילות: 1. המנחה בוחרת 2-3 תלמידים שישתתפו איתה בהמחשת סיוע לבעל-החיים שהכרנו במימוש ההעדפות שלו, כגון תליית השק, פיזור תערובת בשטיח אמבטיה או בשטיח הרחה מוכן מראש. 2. דיון מונחה: האם בעל-החיים בחר להתקרב לפעילות שיצרנו עבורו? מה בעל-החיים הרגיש כשהוספנו לו את הפעילויות? איך הוא מעדיף לאכול – בעזרת הפעילות שיצרנו או בכלי אוכל רגיל? לאחר הפעילות מסכמת המנחה את השיעור: מה למדנו היום? סיכום חלופי לילדים גדולים: התלמידים כותבים במחברת אישית מה למדו היום.	מחוץ למתחם הנבחר	שקי חציר מוכנים שטיח אמבטיה או שטיח הרחה

וְאֵלֶּיךָ יְהוָה מִתְחַבֵּט בְּכֹחַ מִיָּגְלֵיךָ וְיִגְדֹּלְךָ רַחֲמָנָא לֵאלֹהִים

שיעור 4: כללים ליצירת מקום מחיה משופר

מטרות השיעור: הכרה בהשפעת הפרט על העולם, ובמיוחד על בעלי-החיים מסביב; ביסוס לכידות קבוצתית ויצירת אמון וביטחון בקרב התלמידים; פיתוח היכולת להבחין בצורכיהם של אחרים.

זמן	פעילות	מיקום	עזרים
5 דקות	צופים בסרטון ומשוחחים "סיפור של שתי ערים – חתולים", (מתוך חיות איתנו לכיתות ב'-ג', יחידה 6). סוף הסרטון עוסק ביצירת קיר הסברה ובתחרות הארצית "כרזות חיות". פעילות זו חשובה לסיכום שנת הלימודים. שאלות לדיון: באיזו מהארצות הייתם רוצים לחיות? האם אתם מכירים מקום כמו שיתופיה? האם לדעתכם יש לילדים יכולת להשפיע על המקום שהם חיים בו?	כיתה או מרכז מבקרים	מחשב ומקרן
15 דקות	משחק אמון – העיוור והמוביל המנחה מסבירה שכדי ליצור "שיתופיה שלנו" שתהיה טובה לכולם, צריך לבטוח זה בזה ולעזור לאחרים הזקוקים לנו. נדרשים לא מעט זמן וניסיון כדי לבטוח באחרים – בינינו וגם בין בעלי-חיים. במשחק (לבחירה מבין שתי אפשרויות) נעזור לאחרים ונלמד לסמוך עליהם. כדאי להציב מכשולים במסלול ולהשתדל שלא להיתקל בהם. 1. כל התלמידים עוטים כיסויי עיניים או עוצמים עיניים, עומדים בטור כשרשרת אנושית, מניחים יד על כתפו של העומד לפניהם, וצריכים להסתמך על הכוונה מפי המנחה כדי להתמצא במרחב ולנוע. 2. מתחלקים לזוגות. אחד מבני-הזוג עוטה כיסוי עיניים או עוצם עיניים, והשני מכוון אותו בבטחה ליעד כגון כיסא או עץ בעזרת אמירות כגון: "עצור", "לאט יותר", "אתה יכול להתקדם".	במרחב החיצוני, הרחק ממתחמי בעלי-חיים כדי למנוע הפרעה להם	כיסויי עיניים לפי מספר התלמידים וסוג המשחק שנבחר
12 דקות	החוקה שלנו – יוצרים הצהרות מקוריות התלמידים מנסחים הצהרות מקוריות המבטאות עזרה לאחרים והשפעה חיובית על הסביבה. כותבים את ההצהרות על רצועות נייר שנגזרו מראש (אם התלמידים לא יודעים לכתוב – המנחה כותבת). למשל: "אצלנו שמים מים לחתולים", "כשמוצאים גור לבד, עוצרים ומחפשים את האימא שלו", "בואו ניתן לחיות לבחור", "מאמצים חיות ולא קונים אותן", "אנחנו בודקים מה חיות צריכות". מדביקים את ההצהרות על כרזת החוקה הכיתתית. לסיום אפשר לצייר ולקשט את הכרזה.	כיתה או מרכז מבקרים	רצועות נייר גזורות מראש שאר החומרים מהפעילות הקודמת
13 דקות	החוקה שלנו – בוחרים הצהרות מוכנות מראש להדפיס ולחתוך מראש בכתב גדול (מתוך הדפים הבאים): 5 הצהרות המתאימות לחוקה של מקום שרוצים לחיות בו ("שיתופיה שלנו" או שם אחר) ו-5 הצהרות שאינן הולמות את ערכי המקום. ההצהרות עוסקות בכללי התנהגות הקשורים בעזרה לזולת, או בהתעלמות מאחרים החיים במקום. המנחה מציגה את ההצהרות אחת אחת, בסדר אקראי. התלמידים מחליטים אם כל הצהרה מתאימה או שאינה מתאימה למקום שהם רוצים לחיות בו. מדביקים על גיליון נייר עבה את ההצהרות בשני טורים, תחת שתי כותרות מתאימות, כגון "המקום שלנו" ו"מקום שלא נרצה לחיות בו" (מצורף קובץ להדפסה ולגזירה). לאחר הפעילות מסכמת המנחה את השיעור: מה למדנו היום? סיכום חלופי לילדים גדולים: התלמידים כותבים במחברת אישית מה למדו היום.	כיתה או מרכז מבקרים	הצהרות מודפסות וגזורות מראש נייר עבה A3 טושים, צבעי ציור, דבק, נעצים, נייר דבק

איזו סביבה אנחנו רוצים ליצר פה?

כאן עוזרים לחיות הזקוקות להצלה ולבית

המקום הזה הוא ביתם של בעלי-החיים במשך כל חייהם

פה מכירים את השם ואת ספור החיים של כל חיה

כאן בודקים מה כל בעל-חיים צריך ומה הוא רוצה

פה שומרים שכלם ירגישו בטוחים – בעלי-חיים ובני-אדם

איזו סביבה אנחנו לא רוצים ליצר פה?

למקום הזה מגיעים רק כדי ללטרף בעלי-חיים

למקום הזה מגיעים רק כדי להאכיל בעלי-חיים

פה נכנסים לבית של בעלי-החיים ומוציאים אותם החוצה

כאן מתעלמים מסימני מצוקה של בעלי-חיים

כאן רצים ומשתוללים ליד בעלי-החיים

שיעור 1: איך אפשר להבין מישהו שלא מדבר בשפה שלנו?

מטרות השיעור: היכרות עם דרכי תקשורת דומות ושונות בחיות ובבני-אדם; פיתוח ערנות להבדלים בין חוויות רגשיות שונות של בני-אדם ושל חיות בעת המפגש ביניהם; תרגול של ויסות רגשי ודחיית סיפוקים.

זמן	פעילות	מיקום	עזרים
5 דקות	צופים בסרטון ומשוחחים "איך חיות יוצרות קשר?" (מתוך חיות איתנו לכיתות ב'-ג', יחידה 4). שאלות לדיון: איך אפשר להבין מה חיות מרגישות? מה תום עושה כדי להבין את שפת בעלי-החיים? האם גם בני-אדם מתקשרים בעזרת הגוף?	כיתה או מרכז מבקרים	מחשב ומקרן
10 דקות	תקשורת לא-מילולית – פנטומימה מתחלקים לזוגות ומתרגלים תקשורת של רגשות באמצעות פנטומימה. המנחה כותבת על הלוח חמישה רגשות שונים: כעס, עצב, שמחה, סקרנות, פחד. כל זוג מתחלק למציג ולמפענח; המציג מציג בסדר אקראי רגשות שונים מתוך הרשימה, באמצעות מחוות גוף והבעות פנים ללא מילים, ובן-הזוג מנחש (במילים) איזה רגש הוצג. לאחר מכן מתחלפים בתפקידים.	כיתה או מרכז מבקרים	לוח וכלי כתיבה ללוח
15 דקות	מתרגלים אמפתיה – משחק המחזה ודמיון יש להדפיס מראש את שני הסיפורים המופיעים בדפים הבאים (מתוך "איך יודעים מה חיות מרגישות?" בחיות איתנו לכיתות ב'-ג', יחידה 1), לשימוש המנחה. מחוץ למתחם הנבחר משחקים בהמחזות מקרה על בסיס דף עזר למורה (הדף הבא). בוחרים נציגה ונציג מבין התלמידים; הנציגה תמחיש את הסיפור של הילדה והנציג ימחיש את סיפור הארנבון. המנחה מקריאה בדרמטיות כל סיפור מדף העזר, והתלמידים – כל אחד בתורו – צריכים להמחיש את הרגשות בסיפור. אחרי כל סיפור שואלת המנחה: האם הסיפור שמח? עצוב? מפחיד? רגש אחר? מדוע הסיפורים שונים? המסקנות המתבקשות: ארנבונים לא נהנים מאותם דברים בדיוק שאנו נהנים מהם, ולפעמים הם סובלים מדברים שלא מפריעים לנו; לכן צריך ללמוד על בעלי-החיים לפני שמחליטים אם להיכנס למתחם שלהם או להישאר בחוץ ולשמור מהם מרחק.	מחוץ למתחם נבחר (רצוי: מתחם ארנבונים או שרקנים)	דף עזר מודפס מראש מחצלת
15 דקות	יוצרים קשר ללא מגע המנחה מציגה סיפור חיים אמיתי של ארנבון או של שרקן המתגורר במתחם הנבחר, בדגש על הקשר שבעל-החיים יוצר עם בני מינו ועם בני-אדם, לדוגמה: "לפעמים הוא בוחר להתקרב לאנשים חדשים במתחם ולרחרח אותם, אך כמו שאר הארנבונים – הוא לא אוהב ליטופים והרמה מהקרקע." המנחה מסבירה שכניסה למתחם של בעל-החיים מתאימה רק לילד אחד או לילדים אחדים (תלוי בגודל המתחם). כל הכיתה תתְּחַלֵּל יצירת קשר המותאמת לצורכי הארנבונים או השרקנים, בדגש על דחיית סיפוקים וויסות רגשי מצד הילדים: כל הכיתה מחוץ למתחם, וילד שייבחר בהגרלה ("אן דן דינו") מבפנים. הנחיות התנהגות: הכיתה מתקרבת למתחם בעלי-החיים מבחוץ ונמנעת מתנועות חדות ומקולות חזקים; רצוי גם לנשום עמוק לשם הרגעה. התלמיד שנבחר נכנס למתחם בלי להתקרב לאזור המחסה של בעלי-החיים, מניח מחצלת ונשכב עליה באיטיות ובשקט, בלי להושיט ידיים לעבר בעלי-החיים, וממתין שהם יחליטו אם ברצונם לגשת אליו. הכיתה מיעצת לתלמיד הנבחר כיצד לווסת את התנהגותו לפי צורכי בעל-החיים. לאחר הפעילות מסכמת המנחה את השיעור: מה למדנו היום? סיכום חלופי לילדים גדולים: התלמידים כותבים במחברת אישית מה למדו היום.	במתחם הנבחר	מחצלת

תרגיל באמפתיה – משחק המחזה ודמיון

ספורה של תמר

אתמול יצאתי לטיול עם אבא ואמא בפנת החי.
אני אוהבת לבקר שם כי החיות נמצאות קרוב ואפשר
לגעת בהן.
ארנבון חמוד אחד שכב מתחת לספסל ונראה בודד.
אמרו לי שקוראים לו גוני.
הרמתי אותו גבוה וחבקתי חזק חזק כדי שיגיע כמה
אני אוהבת אותו.
לטפתי את הארנבון שוב ושוב ולחשתי לו באזן: אני
יודעת שאתה שמח שפגשתי חברה חדשה.

ספורו של גוני

בזמן ארוחת הבקר שמע גוני הארנבון קולות חזקים.
גוני ברח והתחבא מתחת לספסל.
לפתע ראה גוני זוג רגלים מתקרבות, וזוג ידיים תפס
אותו והרים אותו גבוה.
הידיים החזיקו אותו ומנעו ממנו לברוח. גוני נבהל עד
כדי כך שאפילו לא נסה לזוז.
הוא היה בטוח שבעוד רגע יטרפו אותו.

נושאים לדיון בעקבות הסיפור

1. אחרי כל סיפור: מה הרגשתם כשמעעתם את הסיפור? פחד? שמחה? כעס? עצב? בלבול? רגש אחר?
2. למה יש הבדלים גדולים בין שני הסיפורים?
3. מי גדול ומי קטן בסיפורים האלה? ואיך הגודל משפיע על הסיפורים?
4. האם לגוני יש מחסה טוב ובטוח להתחבא בו? ואיך זה משפיע על הסיפורים?
5. מי אוהב חיבוקים ומי לא אוהב? ואיך זה משפיע על הסיפורים?
6. ארנבונים בטבע נטרפים לעיתים קרובות ואין להם יכולת להתגונן מלבד לברוח ולהסתתר בתוך הקרקע. מה מרגיש ארנבון כשאין לו מקום מסתור או כשמרימים אותו מעל הקרקע?
7. האם לתמר היו כוונות רעות כלפי גוני? אז מדוע היא גרמה לו להרגיש רע?
8. האם תמר ידעה מספיק על ארנבונים ועל גוני עצמו לפני שניגשה אליו?
9. מה היה קורה אילו היה בפינת החי מבוגר אחראי שמשגיח על הילדים ועל החיות?
10. לסיכום: עכשיו אפשר להבין למה לא נכנסים למתחם הארנבונים בלי לעצור, ללמוד ולחשוב מה הם מרגישים.

שיעור 2: איך יודעים שחיות חוששות?

מטרות השיעור: היכרות ראשונית עם תגובות התגוננות של בני-אדם וחיות אחרות במצבי מתח וסכנה; טיפוח הערנות לסימני פחד אצל אחרים; תרגול של ויסות רגשי ודחיית סיפוקים.

זמן	פעילות	מיקום	עזרים
5 דקות	צופים בסרטון ומשוחחים "כיצד חיות מתנהגות כאשר הן חשות בסכנה?" (מתוך חיות איתנו לכיתות ב'-ג', יחידה 1). שאלות לדיון: אילו תגובות סכנה זיהיתם בסרטון? איך אתם מגיבים כשמשחו מפחד אתכם? האם זיהיתם תגובות דומות אצל בעלי-החיים בסרטון? אם כן איך צריך להתנהג בסביבת בעלי-החיים בחוות ההצלה?	כיתה או מרכז מבקרים	מחשב ומקרן
15 דקות	תגובות התגוננות שלנו – משחק תנועתי המנחה מסבירה: בעת סכנה אנו עשויים להגיב בכמה דרכים שונות. כל סוג של תגובת התגוננות שומר עלינו במצבים שונים, כלומר אף סוג של תגובה אינו טוב יותר מהאחרים דרך קבע. כולנו מגיבים למצבים שונים בדרכים שונות, ולא תמיד אנו מגיבים למצב מסוים באותה דרך, למשל: לפעמים נקפא במקום ולפעמים נברח. המנחה מקריאה (או נותנת לתלמידים להקריא) תיאורים של כמה מצבים מתוך דף העזר (בדף הבא), ומפזרת במיקומים שונים בכיתה שלושה דפים (חצאי דף מתוך שני הדפים הבאים) – על כל דף מוצגת באיור ובמילה אחת משלוש תגובות הגנה התנהגותיות – להילחם, לברוח ולקפוא. התלמידים מאזינים להקראה ומחליטים איך יגיבו בכל מצב שתואר, ואז נעמדים ליד הדף המתאים.	כיתה או מרכז מבקרים	דפי עזר מודפסים וגזורים מראש נייר דבק לתליית הדפים
15 דקות	תגובות התגוננות בבעלי-חיים בשבי עצם ההתקרבות לבעלי-חיים עלולה להפחיד אותם, במיוחד כשהם בשבי ואין להם אפשרות להתרחק או להסתתר היטב. הפעילות נועדה לעורר ערנות לסימני הפחד תוך הפרעה מזערית לחיות. המנחה צריכה אפוא להדגיש בכל שלבי הפעילות את השפעתם ואת אחריותם של התלמידים על התנהגות בעלי-החיים – בעוצמת הדיבור, במהירות ההליכה, בתנועות הידיים וכן הלאה. הפעילות בשני שלבים: - הכיתה נעמדת יחד באזור שיש בו חיות (בכלוב, במכלאה או חופשיים). צופים יחד בחיות כשהכיתה עדיין רחוקה מהן, והמנחה מעריכה כי אינן חוששות מהכיתה. בעזרת המנחה מתארים את התנהגות החיות, למשל: העז רובצת בעיניים עצומות; הארנבון מחפש מזון כשגבו אלינו; החתול מלקק את פרוותו. - הכיתה מתקדמת יחד באיטיות לעבר החיות שנבחרו. עוקבים אחר החיות עם ההתקרבות, ונעצרים כשמבחינים בשינוי בהתנהגות החיה עקב נוכחות הכיתה וקרבתה. בעזרת המנחה מתארים את השינויים, למשל: העז טיפסה על סלע; הארנבון נעצר במקומו; החתול הפסיק להתנקות והזדקף. התלמידים מזהים את תגובת ההגנה שנצפתה: להילחם, לקפוא או להתחבא. צריך לשים לב גם לתגובות התגוננות מעודנות יותר, שקשה לסווג אותן: הפסקת לעיסה, הפניית אוזניים לצדדים, הצלפה בזנב, רחרוח באוויר וכו'.	ליד מתחמים שונים בחוות ההצלה	
10 דקות	תגובות התגוננות בבעל-חיים נבחר כל תלמיד מקבל דף אישי לציור או לכתיבה (בהתאם לגיל) של מידע חדש שלמד על תגובתו של בעל-חיים מסוים להתקרבות בני-אדם. למשל: רפאל התוכי עף גבוה ברגע שהתקרבו לכלוב; מיכל הכבשה נצמדה לחברותיה כשעברנו לידן; מיקה השרקנית קפאה במקום כששמעה אותנו. לאחר הפעילות מסכמת המנחה את השיעור: מה למדנו היום? סיכום חלופי לילדים גדולים: התלמידים כותבים במחברת אישית מה למדו היום.	לאורך ומחוץ למתחמים שונים במרחב החי	דף ריק לכל תלמיד טושים או צבעים לציור

תגובות התגוננות – דפי עזר

מצבים מלחיצים: כיצד אגיב?

1. שכבתי במטה ורציתי לישון. בחוץ התחיל לרדת קצת גשם, אבל זה לא הפריע לי. פתאום נשמע רעם קרוב מאוד – אפלו הקירות רעדו.
2. באתי להאכיל את הכלב שלי, לאקי, כמו שאני עושה בכל יום. לא מצאתי אותו, ואז שמתי לב ששכחתי לסגור את הדלת האחורית של הבית, והבנתי שלאקי יצא לרחוב.
3. הלכתי עם אמא ברחוב ליד הבית. פשהתקרבו לתחנת האוטובוס ראניו נידת משטרה, ואז שמענו מישהו צועק "חפץ חשוד, לא להתקרב!"
4. אתמול הייתי לבד בבית והשתעממתי. החלטתי להכין "שקוי קסמים" במטבח כמה שמצאתי במקרר ובארונות. הרבה דברים התפזרו. כשאמא באה הביתה ומצאה את המטבח מבלגן, היא כעסה מאוד.
5. בשעור חשבון המורה צעקה עלי לצאת מהכיתה ואמרה שהיא שמעה אותי מדבר. אבל זה בכלל לא הייתי אני.

אפשר להציג גם מצבים פשוטים יותר – ללא תפנית בעלילה.
אפשר להנחות את התלמידים שיתארו מצבים מעוררי לחץ אחרים.
התלמידים מוזמנים להוסיף לשלוש התגובות הבאות תגובות התגוננות אחרות.

לברוח

להלחם

לקפא

מכון אדם וחיה — לחיות איתם: 18 מערכי שיעור לכיתות א'-ג' — עמ' 18
דף עזר 2 למקבץ שני: איך יוצרים (ולא יוצרים) קשר עם זרים? שיעור 2: איך יודעים שחיות חוששות?

שיעור 3: איך ניגשים לבעל-חיים לא מוכר?

מטרות השיעור: למידה ותרגול של דרך ליצירת קשר עם בעלי-חיים באופן המותאם לשני הצדדים ; פיתוח יכולת ההבחנה בצרכים של אחרים ; תרגול של ויסות רגשי ודחיית סיפוקים.

זמן	פעילות	מיקום	עזרים
10 דקות	צופים בסרטון ומשוחחים "מבחן הסכמה" (מתוך חיות איתנו לכיתות ב'-ג', יחידה 4). שאלות לדיון : הייתם רוצים שמישהו ישאל אתכם לפני שהוא נוגע בכם, או אפילו רק מתקרב אליכם? מהם שלבי ההתקרבות שאתם זוכרים מהסרטון? לאילו חלקים בגוף של החיה כדאי לשים לב כשמנסים להתקרב אליה? במה ההתנהגות שלנו כשמתקרבים לחיה קטנה צריכה להיות שונה מההתנהגות שלנו כשמתקרבים לחיה גדולה? איך יודעים שחיה אינה מסכימה שניגע בה, ומה עושים במצב כזה?	כיתה או מרכז מבקרים	מחשב ומקרן
15 דקות	מתרגלים מבחן הסכמה בין תלמידים התרגול מתבצע בין התלמידים וללא נוכחות החיות, בשני שלבים : - הקבוצה עומדת במעגל. שני תלמידים נכנסים לתוך המעגל ומתרגלים התקרבות ביניהם : אחד התלמידים מנסה להתקרב אל השני בדרכים שונות (לאט/מהר, עם/בלי הושטת יד, מנח גוף נמוך/גבוה, בשקט/ברעש) ; בתגובה לניסיונות אלה בן-זוגו מביע את רצונו באמצעות מחוות גוף בלבד, בלי קול. חוזרים על אותו תהליך בכמה זוגות שונים. - אחרי כל סבב כזה משוחחים : איך הבנת שבן-הזוג לא רוצה קרבה? עד כמה קל או קשה היה לצד השני למסור מה הוא רוצה? מה בתרגיל היה שונה לדעתכם אילו הוספתם למחוות הגוף גם קולות? וגם מילים?	כיתה או מרכז מבקרים	
10 דקות	מבחן הסכמה עם בעל-חיים – נציגים נבחרים המנחה מחלקת את דפי העזר "איך מתקרבים לבעל-חיים – מבחן ההסכמה". מתרגלים עם בעל-חיים גדול הנוהג להביע ביוזמתו עניין ביצירת קשר עם אנשים, ונמצא במתחם גדול המאפשר לו לבחור אם להתרחק או להתקרב. המנחה מספרת על בעל-החיים : שמו מאיפה הגיע, מה עבר עליו לפני שהובא למקום ומאז, תכונות אופיו וכדומה. המנחה בוחרת מהכיתה נציג או שניים שייכנסו למתחם ויתרגלו את מבחן ההסכמה באופן ישיר ; הם נכנסים למתחם ופועלים לפי הנחיות מבחן ההסכמה. שאר התלמידים משתמשים בדפי העזר כדי לסייע לנציגים ליצור קשר לפי שלבי מבחן ההסכמה. כדי לתרום להרגשת הביטחון של בעל-החיים, הקבוצה שמחוץ למתחם צריכה לדבר ולנוע באופן שקט ורגוע. המנחה מקפידה על נקודות עצירה ברורות בין שלב אחד למשנהו, ובנקודות עצירה אלה בודקים אם נכון להמשיך לשלב הבא.	מחוץ למתחם נבחר ובתוכו	דפי עזר מודפסים – דף לכל תלמיד
10 דקות	מתרגלים מבחן הסכמה – פעילות קבוצתית ממשיכים בתרגול עם בעל-החיים מהפעילות הקודמת או בעלי-חיים גדולים אחרים בקרבתו, אם הם מתקרבים לגדר. במידת האפשר המנחה מספרת על קורותיו ואופיו של כל בעל-חיים נוסף שהתקרב. התלמידים ניגשים לגדר התוחמת את המתחם, בקבוצות קטנות בזו אחר זו, כדי לתרגל את מבחן ההסכמה מחוץ למתחם ובמרחק בטוח מבעלי-החיים הניגשים אל הגדר. כל תלמיד לוקח הביתה את דף העזר שלו.	מחוץ למתחם נבחר	דפי עזר מודפסים – דף לכל תלמיד

איך מתקרבים לבעל-חיים – מבחן ההסכמה

התקרבות בשלושה שלבים

1

בשאלתנו נמצאים רחוק מבעל-החיים, צריך לבדוק ולוודא שיש לו הרבה מקום להתרחק מאתנו. בשבועים מרחוק, הידים צמודות לגוף, בלי תנועות חדות. סבלנות! בשלב זה לא מתקרבים אל בעל-החיים.

2

בשבעל-החיים מסתכל עלינו והאזנים שלו מופנות אלינו, הוא מתעניין בנו ולא עסוק במשהו אחר. זהו הרגע לנסות ליצר אתו קשר – אף רק אם הוא רוצה בזה. עכשו צריך להבין אם הוא רוצה שנתקרב או נרחק. אם הוא פונה אלינו והגוף שלו רגוע, אפשר להתקרב.

3

כאשר מתקרבים לבעל-חיים שלא מכירים, צריך לאפשר לו להריח את היד שלנו לפני שנגע בו, כדי שיוכל להחליט בעצמו אם רוצה מגע. רק אם הוא מתעניין בנו נוגעים בו, למשל מלטפים אותו בצד הצוואר.

רגע, עוצרים! ונסוגים

איך יודעים שחיה לא רוצה קשר? יש חיות שנוהמות, חושפות שנים או נושכות, אף בדרך-כלל הסימנים עדינים יותר, ולא קל להבחין בהם. לפעמים החיה רק מתרחקת קצת או פונה הצדה. במקרה כזה נסוג אחורנית.

שלב ראשון – בדיקה מרחוק

שלב שני – קשר עין

שלב שלישי – מגע

רגע עוצרים... נסיגה

שיעור 4: איך יוצרים קשר טוב?

מטרות השיעור: תרגול יצירת קשר המותאם לצרכים של שני הצדדים; פיתוח היכולת לאמפתיה דרך היכרות עם הדומה והשונה ביני לבין האחר; תרגול וויסות רגשי ודחיית סיפוקים.

זמן	פעילות	מיקום	עזרים
10 דקות	צופים בסרטון ומשוחחים <u>לפגוש בעלי-חיים בשבי או בחופש:</u> (מתוך חיות איתנו לכיתות ד'-ה', יחידה 3, דף 7). הסרטון עוסק ביצירת קשר עם בעלי-חיים – קשר נעים לכל הצדדים. שאלות לדיון: איפה בדרך-כלל ילדים פוגשים חמורים ומה הילדים מצפים שיקרה במפגש? איך יודעים שחמור מרוצה או לא? איך אפשר לפגוש חמור שגם הוא וגם אנחנו נהיה מרוצים מהמפגש?	כיתה או מרכז מבקרים	מחשב ומקרן
15 דקות	מוצאים את הדומה והשונה מתמקדים בסיפור החיים של כמה בעלי-חיים – רצוי גדולים (למשל: כבשים, עיזים, חמורים), שהמנחה בחרה במתחם שונה מהמתחם הנבחר בשיעור 3. - המנחה מספרת מניין הובאו למקום, מיהם חבריהם במתחם, מה הם אוהבים לאכול, איזה סוג מגע הם אוהבים – אם בכלל, ומה הם אוהבים לעשות (ראו לעיל דוגמה להצגת סיפור חיים אישי: עמ' 7). - משחק כדור: כל הכיתה עומדת במעגל ומתמסרת בכדור. כל תלמיד שמקבל את הכדור מציין פרט אחד שבו הוא דומה לאחת החיות שהמנחה תיארה, או פרט אחד שבו הוא שונה ממנה. לדוגמה: "משמש העז אוהבת לאכול תפוחים, וגם אני", "מיקי התיש אוהב לטפס על מתקנים לגובה, ואותי זה מפחיד". אם תלמיד לא זוכר מידע על החיה, שאר התלמידים מוזמנים לעזור.	מחוץ למתחם נבחר	מחצלת וכדור
15 דקות	פוגשים בעל-חיים – מפגש נעים לשני הצדדים מכינים סלט לבעלי-החיים שנמצאים במתחם הפעילות הקודמת. המנחה מסבירה: לעומת מפגש המבוסס על רכיבה, על מגע וכו', הגשת אוכל עשויה להיות מהנה לשני הצדדים, אך רק בשלושה תנאים: (א) האוכל מתאים לחיה ובריא לה; (ב) כל החיות מקבלות מזון בו-זמנית כדי שלא יאלצו להתחרות ביניהן; (ג) לא מאכילים חיות בר חופשיות – כי זה עלול לפגוע בהן. - חותכים ירקות. - בוחרים תלמידים במספר שווה למספר בעלי-החיים שבמתחם, והתלמידים שנבחרו ניגשים בו-זמנית לנקודות שונות בגדר המתחם ומציעים סלט לבעלי-החיים. מגישי הסלט צריכים ליישם את מה שלמדו על ההעדפות ועל הצרכים של בעלי-החיים האלה, לגלות ערנות לשפת הגוף שלהם וליישם את מבחן הסכמה שנלמד בשיעור 3. - שאר התלמידים והמנחה שומרים שהחיות ומגישי הסלט ייצאו מרוצים (למשל שכל חיה קיבלה מנה). שאלות לדיון: אגב ההאכלה: איך לדעתכם בעלי-החיים מרגישים עכשיו? האם יש בעל-חיים שקשה לו להגיע לאוכל כי לא השאירו לו מקום? מה כל חיה בחרה לאכול קודם? ואיזה ירק היא אכלה אחרון?	מחוץ למתחם הנבחר	ירקות מכמה מינים סכיני חיתוך קערות גדולות או לוחות
5 דקות	כותבים ומציירים כל תלמיד מקבל דף עבודה (הדף הבא) המסכם דברים שלמד על בעל-חיים מסוים, לפי בחירת התלמיד. ממלאים את הדף על אחד מבעלי-החיים שפגשו, לאור ההיכרות איתו: שם החיה, ודברים שהחיה אוהבת ולא אוהבת. אם התלמידים אינם יודעים לכתוב, הם משיבים בעל-פה, והמנחה כותבת את מה שאמרו. מחזקים את המסר הכתוב בעזרת ציור של החיה ושל הדברים הנחוצים לה. לוקחים את הדף הביתה לציור החיה במקום הפנוי במרכז החווה, ולצביעה.	במתחם הנבחר	דפי עזר מודפסים כלי כתיבה וטושים

שיעור 1: מה צריך כדי להרגיש טוב בבית?

מטרות השיעור: זיהוי מרחב אישי של עצמי ושל אחרים; פיתוח אמפתיה לאחרים דרך היכרות עם הדומה והשונה ביני ובינם; פיתוח מיומנויות התבוננות ואיסוף מידע.

זמן	פעילות	מיקום	עזרים
5 דקות	צופים בסרטון ומשוחחים קסם העז במקום חדש, מתוך חוסן עם בעלי-חיים, שיעור 4. שאלות לדיון בנושא "בית": כמה בתים ראיתם בסרטון? מהם ההבדלים ביניהם? האם המילה "בית" מתאימה לתיאור המקומות האלה? מה מרגישים כשעוברים למקום חדש ועוזבים את הבית? אילו קשיים עברה קסם בבית החדש שלה בחווה?	כיתה או מרכז מבקרים	מחשב ומקרן
15 דקות	משחק – הבית שלי מסמנים מעגלים על הקרקע, במספר שווה לחצי ממספר התלמידים. מתחלקים לזוגות, ובני-הזוג נעמדים במרחק כמה מטרים זה מזה, אחד מהם בתוך מעגל המגדיר מרחב אישי או ה"בית שלי", והשני מחוץ למעגל. בן-הזוג החיצוני מתקרב למעגל בקצב שהוא בוחר, והתלמיד שבמעגל מסמן בלי מילים אם בן-הזוג מתקדם מהר מדי או לאט מדי. כשהמרחק לא נוח לתלמיד שבמעגל, הוא אינו מסתפק בסימנים אלא אומר "עצור!" מומלץ לעשות זאת יותר מפעם אחת, ולהחליף תפקידים בין בני-הזוג. מדי פעם עוצרים לברר: האם בן-הזוג הבין מה ביקשתי ללא מילים? זה היה קל או קשה? האם אמירת "עצור" עזרה לי לשמור על ה"בית" שלי? האם כשבעל-חיים רוצה שלא ניכנס ל"בית" שלו הוא משתמש בסימנים שאנו מבינים?	שטח פתוח הרחק מבעלי-חיים	חישוקים או אמצעים אחרים לסימון על הקרקע: גיר, מקלות או אבנים
10 דקות	הבית שלי – הבית של בעל-החיים המנחה בוחרת בעל-חיים שהכיתה טרם פגשה, ומספרת: מנין הגיע למקום? איך התאקלם במקום החדש? מה הוא אוהב לעשות? עם מי הוא אוהב להיות? אחר-כך התלמידים מספרים על ביתם: מי גר איתם? מהו החדר האהוב עליהם? עם מי הם חולקים את החדר? האם יש חצר לבית? מה חשוב להם שיהיה בבית? מתבוננים במתחם של בעל-החיים וחושבים עליו כעל בית: איך המתחם בנוי (חלוקה פנימית, ריהוט/חפצים, ממה הם עשויים)? מי גר שם? האם יש חדר פרטי? איפה המקום הבטוח ביותר בבית? איפה הסלון – שם מקבלים אורחים? איפה השירותים? האם יש מקום למשחק? ולסיכום – האם זהו בית טוב? חושבים יחד על דברים שאנו צריכים בבית, וגם בעל-חיים צריך כדי להרגיש טוב בביתו (משחקים, חדר פרטי); שמים לב אם יש דברים שאנו צריכים, ואילו בעל-החיים אינו צריך (כגון מחשב וטלוויזיה).	מחוץ למתחם נבחר	מחצלת
15 דקות	אורחים בביתו של בעל-החיים: מכינים מתנות דיון כיתתי: לאחר שהיכרנו את ביתו של בעל-החיים, איך צריך להתנהג כשמבקרים ב"סלון" שלו (כלומר במקום המתאים לאורחים)? כמה אורחים יכולים להיכנס ל"סלון" יחד? מה כדאי להביא כמתנה? הכיתה מתחלקת לקבוצות קטנות, וכל קבוצה מכינה מתנה כפי שנהוג כשמתארחים בבית של בני-אדם – לפי הנחיות בדף הבא (אפשר להכין כמה מתנות מאותו סוג, ואפשר לוותר על אחד הסוגים אם יש מחסור בחומרים או בכלים). 1-3 נציגים מכל קבוצה מביאים את המתנה ל"סלון". כל הכיתה צופה מבחוץ איך המארח מקבל את המתנה, ומתארת את המתרחש. לדוגמה: "השרקן פחד להתקרב למתנה כשהילדים היו בתוך המתחם." לאחר הפעילות מסכמת המנחה את השיעור: מה למדנו היום? סיכום חלופי לילדים גדולים: התלמידים כותבים במחברת אישית מה למדו היום.	מחוץ למתחם נבחר	גלילים וקופסה כלי חיתוך עשב/חציר פריטי מזון לפי ההנחיות בדף העזר

מכילים מתנות לבצל-חיים

המתנות מתאימות לארנבון, לשרקון או לחלדה. בכל מתנה מסתתרות חתיכות מזון שבעל-החיים אינו מקבל בדרך-כלל, וכדי להגיע למזון בעל-החיים נצטרך להתאמץ קצת, בדרך שמעניגת אותו. בכל המתנות עושים שמוש בגלילי ניר טואלט, וצריך כלים לחתוך קרטון – סכין מטבח משננת ומספרים.

המזונות הבאים מתאימים למתנות שנותנים לעתים קרובות (במיוחד העלים): פטרוזיליה, בסברה, שמיר, נענע, סלרי, חסה (לא עגלה), אפונה ירקה, מלפפון, פלפל ירק, שמר, קשוא (פהח).

יש ירקות שרצוי לתת רק לעתים רחוקות: גזר, ברוקולי, כרוב, תרד. אפשר לתת גם פרות, אך רק לעתים רחוקות, בלי גרעינים ובלי קלפה עבה: תפוח, אגס, בננה, אבטיח, פרות יער, מלון, קיוי, אפרסק, מנגו.

לכל המזונות אפשר להוסיף חציר או עשב המתאימים לבצל-החיים, אך אל תתנו שום מזון שאינו נמצא ברשימה הזו, כי הוא עלול להיות מסכן לבריאות בעל-החיים.

מגש מתנה

על קופסת קרטון קטנה מסמנים קו חתוך בגובה שמונה סנטימטרים מעל תחתית הקפסה. מנסרים בעזרת סכין משננת חתך וגוזרים את תחתית הקפסה כך שהיא נהפכת למגש. מפזרים על המגש חתיכות מזון, ומעל המזון שמים גלילי ניר טואלט בעמידה זה לצד זה – צריך להזיז אותם כדי להגיע למזון.

כדור משחק

על גליל ניר טואלט מסמנים טבעות ברחב שנים וחצי סנטימטרים. מנסרים כל טבעת בסכין משננת עד שנוצר חתך בגליל, ואז גוזרים את הטבעת. מכניסים טבעת אחת לתוך טבעת אחרת, ובחלל שנוצר מכניסים חתיכות מזון. מכניסים הכל לטבעת השלישית, וכך נוצר כדור עם הפתעה בתוכו.

גליל הפתעות

משחילים קצה של גליל ניר טואלט על גליל נוסף כדי ליצר גליל ארוך (אפשר להשתמש מראש בגליל ארוך). עוטפים חתיכות מזון מיוחד בחציר או בעשב ומכניסים הכל יחד לתוך הגליל. מחברים את הגליל כדי שיעלים יבצבצו מהחורים החוצה. סוגרים את קצוות הגליל באמצעות מעיכה, כדי שהמזון לא יצא בקלות.

מאכלים מיוחדים מהרשימה

סרגל, עפרון, סכין משננת, מספרים

חציר או עשב מתאימים

גליל הפתעות

גליל העשוי מכמה גלילים שהקצה שלהם נכנס זה בזה

כדור משחק

כדור העשוי משלוש טבעות שהשחלו זו על זו

מגש מתנה

מגש מתחתית ארגז קטן

שיעור 2: מה היא משפחה בעינינו ובעיני חיות אחרות?

מטרות השיעור: היכרות עם צרכים משפחתיים של חיות מכמה מינים; הבנה שקשר חברתי עם בני-אדם וחיי שבי אינם מהווים חלופה ראויה לאורח חיים טבעי; טיפוח אמפתיה לאחרים.

זמן	פעילות	מיקום	עזרים
10 דקות	צופים בסרטון ומשוחחים ילדים זקוקים להורים או למבוגרים אחרים שידאגו להם, והקשר עשוי להימשך כל החיים. בחיות ממינים אחרים עשויים להיות קשרים משפחתיים אחרים: השקעה הורית אצל חיות שונות (מתוך חיות איתנו לכיתות ב'-ג', יחידה 5). שאלות לדיון: האם בכל המינים בטבע יש קשרים משפחתיים חזקים? מה עושה הורה שהגור או הגוזל חשובים לו?	כיתה או מרכז מבקרים	מחשב ומקרן
10 דקות	משחק – קמים אם מסכימים המנחה מקריאה מדף עזר (הדף הבא) משפטים שאנשים אומרים על צרכים משפחתיים של בעלי-חיים מכמה מינים. כל ילד קם ממקומו אם הוא חושב שהמשפט נכון, או נשאר במקומו אם לדעתו המשפט שגוי. לאחר כל משפט המנחה מוסיפה פרטי מידע מדף העזר, והתלמידים מוזמנים לשקול מחדש את תשובתם. תלמידים יכולים להוסיף משפטים משלהם.	שטח פתוח הרחק מבעלי-חיים	מחצלת דף עזר מודפס למנחה
5 דקות	על מה חושבים כשאומרים "תרנגולת"? כל הפעילות עד סוף השיעור תלויה בנוכחות משפחת תרנגולות בחוות ההצלה. אם אין משפחה כזו אך יש משפחה ממין אחר, יש להעביר את כל הפעילות למין זה. המנחה כותבת את המילה "תרנגולת" בתוך עיגול באמצע הדף, והתלמידים מתקבצים סביבה. המנחה מבקשת מהם לומר אילו מילים עולות בדעתם כשהם שומעים את המילה "תרנגולת", וכותבת סביב המילה את האסוציאציות שנאמרו ("שמש אסוציאציות"). יש להשאיר מקום ריק בשולי הדף.	מחוץ למתחם נבחר או ליד בעלי-חיים נבחרים	מחצלת נייר עבה בגודל A2 או חצי גיליון (50x70) טוש
10 דקות	מכירים משפחת תרנגולות בחווה צופים במשפחת תרנגולות. לפני התצפית אומרת המנחה מאיפה הגיעו ההורים ומהו גיל הצאצאים. מתחלקים לשלוש קבוצות, הצופות ומדווחות על מה שראו: קבוצה 1 מתארת את המראה החיצוני של בני המשפחה. קבוצה 2 מספרת מה בחרה המשפחה לעשות בזמן התצפית. קבוצה 3 מזהה עם מי בחרו בני המשפחה להיות ומנסה לזהות חברויות ויריבויות. המנחה מוסיפה לתגליות פרטי מידע בעלי משמעות משפחתית, כגון: תכונות אופי ייחודיות של בן משפחה נבחר, יחסים מיוחדים (טובים או רעים) בתוך המשפחה, כיצד מסייעת האם לאפרוחים למצוא אוכל, ומה היא עושה כשהיא מזהה סכנה.	מחוץ למתחם נבחר או ליד בעלי-חיים נבחרים	מחצלת
10 דקות	חושבים מחדש על "תרנגולת" המנחה מבקשת שוב מהתלמידים לומר מילים העולות בדעתם כשהם שומעים את המילה "תרנגולת" – הפעם לאור ההיכרות עם משפחת התרנגולות. כל תלמיד מקבל פתק (פתקית, ממו) דביק כדי לכתוב או לצייר עליו את מה שעולה בדעתו. כל תלמיד ניגש לגיליון מפעילות 3 ומדביק את הפתק שלו על הנייר (אם הדביקות של הפתק נפגעה, נעזרים במקל דבק). הפתקות מודבקות סביב הטקסט שכבר כתוב על הגיליון, וכך נוצר מעגל שני וגדול יותר סביב המילה "תרנגולת". לאחר הפעילות מסכמת המנחה את השיעור: מה למדנו היום? סיכום חלופי לילדים גדולים: התלמידים כותבים במחברת אישית מה למדו היום.	מחוץ למתחם נבחר	גיליון מפעילות לעיל פתקים דביקים ומקל דבק מוצק טושים או צבעים

צרכים משפחתיים במינים שונים

תיקונים והרחבה

לא נכון! ילדים אוהבים לגעת בגורים ולהחזיק אותם, אך גורי ארנבונים צריכים דווקא מגע מועט במיוחד. בטבע האם משאירה את הגורים לבד בקן מיוחד ומיניקה אותם רק פעם ביממה בשעת לילה מאוחרת, בחלב מיוחד. האם מנהלת את יציאת הגורים לעצמאות בדרך הדרגתית שקשה לאדם לחקות.

נכון... בערך! הגורים נולדים מפותחים מאוד: עם פרווה ועיניים פקוחות, וכבר ביום הראשון הם אוכלים מזון מוצק. הם מפסיקים לינוק בהדרגה בגיל 3-6 שבועות, ומתנהגים באופן עצמאי בגיל 6-7 שבועות. למרות זאת הם נחשבים לבוגרים רק לאחר כמה חודשים.

לא נכון! אומנם בנחשים מכמה מינים התגלה קשר בין האם לצאצאיה, ויש גם נתונים על קשרים חברתיים בין נחשים, אבל הגוף וההתנהגות של נחשים שונים מהגוף וההתנהגות של בני-אדם עד כדי כך שקשה עם אדם אינו יכול להתאים לנחש. הנחש אינו זקוק לאדם לידו, ובטח שלא למגע מיד אדם.

נכון! השבועות 3-12 בחייו של כלב נחשבים לתקופה המכריעה בפיתוח הכישורים החברתיים שלו, ואם הוא לא עובר בתקופה זו חויית משחק טובה עם כלבים אחרים, הוא לא יידע לשחק עם כלבים בבגרותו. אולם היחס של כלב לכלבים אחרים ממשיך להתפתח גם בהמשך חייו.

לא נכון! עגלים יונקים ומקבלים מאימם ליקוקים וקרבה במשך תקופה העשויה להימשך למעלה משנה, אפילו אחרי שכבר נולד עגל חדש. הזכרים מתנתקים מהאם במהלך שנת חייהם השנייה, ואילו הנקבות עשויות להישאר איתה באותו עדר כל חייהן.

לא נכון! ילדים קטנים תלויים לגמרי בהורים או במבוגרים אחרים. גם כשהילדים גדלים הם ממשיכים להיעזר עד בגרותם במבוגרים שטיפלו בהם בינקותם. קשר כזה קיים בכל התרבויות האנושיות.

לא נכון! ברכיות (ברווז בר מהמין הקרוב ביותר לברווז הבית) עוזבות את האפרוחים שלהן אחרי שהאפרוחים מסוגלים לעוף – כשהם בני 7 שבועות בערך, ולפעמים אפילו קודם לכן. האפרוחים מסוגלים להסתדר לבד עוד לפני שהם עפים.

נכון! אפרוחים שומעים ולומדים לפחות שבוע לפני שהם בוקעים – למשל לזהות את אימם ולהגיב היטב לקריאות הזמנה לאכול ולקריאות אזהרה מסכנה. הם אפילו מחליפים קריאות עם אימם כשהם עדיין עוברים בביצה.

דברים שאנשים אומרים

"ילדים יכולים לטפל מצוין בגורים של ארנבונים"

"שרקניות מטפלות בגורים שלהן עד גיל חודש וחצי"

"כדאי לאמץ נחש כי הוא זקוק למשפחה אוהבת"

"כדי שכלב ילמד לשחק עם כלבים אחרים הוא צריך לשחק עם כלבים בחודשים הראשונים לחייו"

"לעגל יכולים להיות חיים טובים גם בלי האימא שלו"

"ילדים לא זקוקים למבוגרים שמתערבים בחייהם ואומרים להם מה לעשות"

"ברווזה מטפלת באפרוחיה במשך כל חייהם"

"אפרוחים שומעים את הקרקורים של אימם כשהם עדיין בביצה"

שיעור 3: מאיפה באתי ולכן אני שייך?

מטרות השיעור: היכרות עם צרכים משפחתיים של חיות ממינים אחדים; חידוד ההבחנה בין תנאי שבי לתנאים טבעיים והכרה בכך שחיי שבי וחברת אדם אינם מהווים חלופה ראויה לאורח חיים טבעי; טיפוח אמפתיה לאחרים.

זמן	פעילות	מיקום	עזרים
10 דקות	צופים בסרטון ומשוחחים <u>משפחה חלופית בחוות ההצלה</u> (מתוך חיות איתנו לכיתות ב'-ג', יחידה 5). שאלות לדיון: מה הרגיש סנאור העגל ללא אימו ובלי המשפחה שלו? האם בני-אדם מהווים "משפחה" מספקת עבורו? מה הוא קיבל ומה חסר לו בסביבת בני-אדם? האם גם לכם יש מישהו שבעיניכם הוא כמו אח או בן משפחה אחר, אף-על-פי שאינו קרוב אליכם קרבת דם?	כיתה או מרכז מבקרים	מחשב ומקרן
15 דקות	מנין הגיע בעל-החיים ומדוע הוא פה? כשפוגשים בעל-חיים שבו, אין להציג את השבי כמקומו "הטבעי" ויש לעורר בתלמידים תהיות מדוע הוא שם. למשל, אפשר להכיר את סיפור החיים של תוכי בחווה בעזרת המשחק "היכרות בקלפים" שנגזר מראש מדף עזר (הדף הבא). הקבוצה יושבת במעגל, ובתוכו כרטיסיות עם שאלות בצבעים שונים וקובייה צבעונית. תלמיד נבחר זורק את הקובייה, ולפי הצבע שהוגרל בקובייה התלמיד מרים קלף עם שאלה בצבע תואם. התלמידים או המנחה קוראים את השאלה לקבוצה ומשוחחים עליה. המנחה מוסיפה מידע על התוכי המסוים שנבחר, וכן מידע כללי מתוך דף העזר.	מחוץ למתחם תוכים	קובייה צבעונית (מדבקה בצבע אחר על כל פאה) דף עזר מודפס וגזור מראש לכרטיסיות
10 דקות	מה מרגישים בסביבה זרה? משתפים: מה מרגישים כשנמצאים במקום זר? ולעומת זאת מה מרגיש תוכי בבית או בכלוב? אולי הוא מבקש את חברתו, אך איך נראים הדברים מנקודת מבטו? המנחה מחלקת את הכיתה לקבוצת "תוכים" ולקבוצת "ילדים". "התוכים" יכולים לבצע את המשימות כתוכים בלבד: מותר להיעזר בידים רק ככנפיים, ומותר להשמיע קולות של תוכים בלבד. "הילדים" מקבלים משימה סודית הכתובה על פתקית נפרדת. המנחה מחביאה פתקית אחת בכל יד, ונציג "התוכים" בוחר יד. המשימות הן: (א) בחרו חפץ מעניין במרחב ובקשו מקבוצת הילדים להביא לכם אותו; (ב) נסו לגרום לקבוצת הילדים לשבת על הקרקע ולהיות בשקט. כל משימה מוגבלת לשלוש דקות. הקבוצות מחליפות ביניהן תפקידים כדי שכל קבוצה תתנסה בשני התפקידים. בתום הפעילות שואלת המנחה: מה הרגשתם בתפקיד התוכים? המנחה מסכמת שההתנסות ב"להיות תוכי" בין אנשים מאפשרת להרגיש כמה קשה לתקשר בשפה שהיא לא שלך עם מישהו ממין אחר, וכשאי אפשר להשתמש בגוף כמו שרגילים ורוצים. כך עלולים להרגיש גם התוכים שאנו פוגשים פה בכלוב.	בשטח פתוח, הרחק מבעלי-החיים	שני פתקים עם משימות כתובות שעון עצר
10 דקות	אנו יכולים להשפיע – "הסיסמאות שלנו" המנחה רושמת מראש במרכז כל גיליון: "כיצד נוכל לעזור לתוכים?" הכיתה מחולקת לזוגות או לקבוצות קטנות, וכל זוג/קבוצה עובד על גיליון נפרד: ממציאים וכותבים סיסמה המבטאת אפשרות לעזור לתוכים שחיים בכלוב – תוכים מסוימים בחווה או תוכים באופן כללי (למשל: "לא קונים תוכים", "כלוב הוא לא בית לתוכי", "תוכים צריכים אחד את השני", "אף תוכי לא אוהב להיות לבד", "צריך שנהיה לידו בשקט", "לא נכנסים לבית של ____"). מקשטים את הכרזה. לאחר הפעילות מסכמת המנחה את השיעור: מה למדנו היום? סיכום חלופי לילדים גדולים: התלמידים כותבים במחברת אישית מה למדו היום.	כיתה או מרכז מבקרים	נייר עבה בגודל A3 או רבע גיליון (35x50) לפי מספר הקבוצות או הזוגות טושים או צבעי פנדה

היכרות בקלפים – סיפורו של תוכי

עם מי _____ מעדיף להיות?

ציילום: mariokinhed | Shutterstock

מאיפה _____ הגיע לכאן?

ציילום: CalinMadescu | Shutterstock

האם _____ יכול לעוף בסביבה שלו?

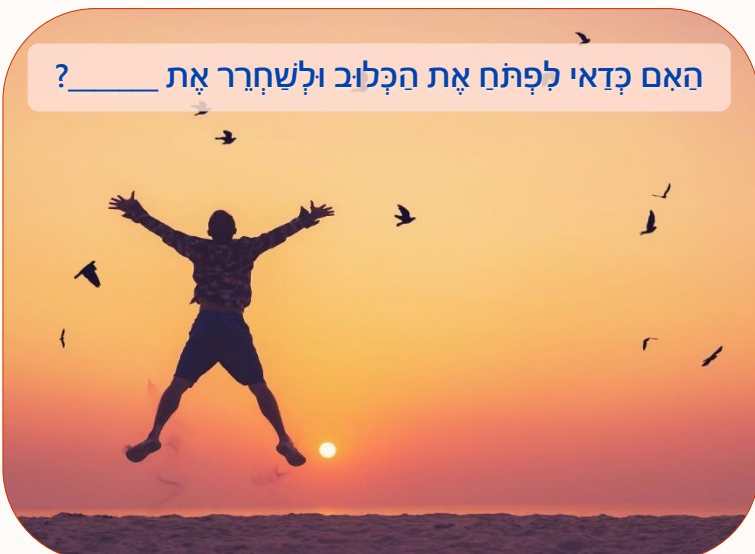
ציילום: Jiri Hrebicek | Shutterstock

איפה תכים כמו _____ חיים בטבע?

איור: Manzooranmai | Shutterstock

האם כדאי לפתח את הכלוב ולשחרר את _____?

ציילום: Tonktiti | Shutterstock

מדוע _____ רוצה או לא רוצה לשחק אתכם?

ציילום: Vyaseleva Elena | Shutterstock

מכון אדם וחיה – לחיות איתם: 18 מערכי שיעור לכיתות א'-ג' – עמ' 28
דף עזר 1 למקבץ שלישי: מהו בית עבורי ועבור בעלי-חיים? שיעור 3: מאיפה באתי ולכן אני שייך?

סיפור של תוכי – תשובות לדוגמה

עם מי _____ מעדיף להיות?

כל התוכים שאנו מכירים בשבי חיים בטבע בלהקות. תוכנים בטבע חיים בלהקות המונות מאה ואפילו רבבות פרטים יחד. גם תוכים החיים בלהקות קטנות אינם לבד. בישראל נפוצים תוכים חופשיים משני מינים – דררה מצויה ותוכי נזירי; רק לעיתים נדירות הם לבד, וכשהם עפים הם קוראים זה לזה. התוכים מכירים זה את זה, ובתוך הלהקה יש קשרים קרובים יותר ופחות, ויש תוכים בעלי מעמד גבוה יותר או פחות. במינים רבים התוכים מחפשים מזון בלהקה קטנה, ולקראת ערב מתקבצים יחד ללינה המונית. כשתוכי מבודד בשבי, הוא מחפש חברה של בני-אדם כתחליף לא מספק לחברת תוכים. _____ מבקש לפעמים קרבה של אדם האהוב עליו במיוחד, אך זה לא מספיק לו ולכן אנו מחפשים לו חבר בן מינו. אנו מנסים לאמץ תוכי שזקוק לבית טוב יותר ולא לקנות תוכי, אבל זו משימה לא קלה כי אנשים רוצים למכור תוכים ולהרוויח כסף על חשבונם.

מאיפה _____ הגיע לקאן?

רבים מאמינים שתוכי הוא חיית מחמד המתאימה לחיים בבית, אך למעשה תוכי בבית הוא חיית בר בכלוב. תוכים כמו _____ מגיעים לחוות ההצלה מחנויות חיות או מבתיים שלא הצליחו לספק להם את מה שהם צריכים כחיות בר. חיי השבי פוגעים בתוכים בדרכים שונות. לדוגמה, _____ חי בכלוב קטן עד כדי כך שלא היה לו מקום לעופף. מרוב שיעמום ותסכול הוא ניסה לכרסם את הסורגים ותלש לעצמו נוצות. אנחנו לא יודעים בן כמה _____, אבל סיפרו לנו שהוא גדל 10 שנים אצל משפחה שלא רצתה בו יותר – קנו אותו בלי לבדוק מהי תוחלת החיים של תוכי (התוכים הקטנים ביותר – תוכנים – עשויים להגיע לגיל 15, ותוכים בינוניים וגדולים עשויים להאריך חיים כמעט כמו אדם, 60 שנה ויותר). _____ סבל אחרי שאיבד את האנשים המוכרים ואת הסביבה המוכרת. כשהגיע אלינו כמעט שלא אכל ולא זז. הוא נראה עצוב מאוד.

האם _____ יכול לעוף בסביבה שלו?

רוב הכלובים מאפשרים לתוכים לעופף במשך שנייה או פחות, ובעצם רק לזנק ממקום עמידה אחד לאחר. אפילו הכלובים הגדולים ביותר שנקראים "כלובי תעופה" מאפשרים לתוכי לעוף כמה עשרות מטרים, לכל היותר. בטבע התנאים אחרים לגמרי. אומנם רוב התוכים אינם נודדים, אך בכל יום הם מעופפים כמה קילומטרים בחיפוש מזון. מוקדם בבוקר ולפנות ערב הם גם עפים קילומטרים ואף עשרות קילומטרים ברציפות מאתר הלינה הקבוצתית לאתרי האכילה – ובחזרה. בישראל אפשר לראות דורות מצויות עוברות כך בין יישובים שונים במהירות של מכונית בעיר. תוכים כאלה עפים בבת אחת מרחק של אלפי כלובים לפחות! תעופה רציפה כזו היא תנועה אחרת לגמרי מתעופה בכלוב, כמו שלקום מהכיסא למקרר זו תנועה אחרת מריצת חצי מרתון. אם כן כשרואים כאן את _____ פורש כנפיים, האם הוא באמת עוף?

איפה תכים כמו _____ חיים בטבע?

רוב התוכים בטבע חיים באזורים טרופיים, כלומר בתנאי חום, גשם רב ויער. כמה מינים אחרים הנפוצים בשבי, כגון תוכן ונימפית מצויצת (קוקטיל) חיים באזורים יבשים באוסטרליה. באירופה וברוב אסיה ואמריקה הצפונית אין תוכים בטבע. התוכים החיים בטבע בישראל, באירופה ובאמריקה הצפונית הם צאצאי תוכים שברחו מכלובים. אם כן רוב התוכים המוחזקים בשבי נאלצים לחיות באקלים קר יותר מהאקלים המתאים להם. בטבע רוב התוכים חיים או לפחות לנים בעצים גדולים וסבוכים – אפילו תוכים באזורים יבשים. התוכים בוחרים לעצמם מזון מתוך מגוון גדול של צמחים, והם בוחרים לא רק את מין הצמח אלא גם את חלקי הצמח המדויקים, כגון עלים צעירים בלבד. תנאים כאלה אינם קיימים בשבי, אפילו בחוות ההצלה שלנו.

האם קדאי לפתח את הכלוב ולשחרר את _____?

המקום המתאים והטוב ביותר לתוכי הוא בסביבה הטבעית שלו, שם הוא יכול לעוף בחופשיות, לבחור מה הוא עושה ולהיות עם תוכים כמוהו. אבל כשהתוכי נולד וגדל בשבי המצב אינו פשוט. אומנם החיים בטבע הם החיים הטובים ביותר לתוכי, אבל כל התוכים המוחזקים בשבי בישראל שייכים לטבע של ארצות רחוקות ולא לטבע של הארץ הזו. אם הם ישוחררו, לחלקם יהיה קשה לשרוד בטבע הישראלי, וחלקם עלולים לגרום נזק לחיות הבר המקומיות – למשל לקחת מהן מזון או מקומות קינון. ממילא תוכי כמו _____ גדל כל חייו בכלוב והוא לא יכול להסתדר בטבע אפילו בארץ מתאימה לו. הוא לא חזק מספיק בשביל לעוף למרחקים ארוכים, הוא לא יודע לברוח מטורפים ומבני-אדם שרוצים להזיק לו, הוא לא יודע איך למצוא לעצמו מזון וקשה לו להתחבר עם תוכים אחרים, אם יש בסביבה. לכן _____ לא יצליח לשרוד לבדו בטבע.

מדוע _____ רוצה או לא רוצה לשחק אתכם?

אולי כיף לנו ש _____ בוחר להתקרב אלינו ולשבת לנו על הכתף, ואולי מתסכל שהוא לא מעוניין בנו. אבל אפילו כשהוא מחפש את חברתו, הסיבה לכך איננה קשר טוב בינינו אלא מחסור בחברה של תוכים; אם יש לו אפשרות לבחור, הוא מעדיף להיות עם תוכים. תוכים בטבע מטפלים בצאצאים שלהם זמן רב, כשנה ויותר בתוכים הגדולים. אם הפרידו גוזל בכוח מהוריו, הציפור הצעירה מחפשת תחליף, ויש אנשים שרוצים "תוכי האכלת יד" כדי שיתקרב אליהם מרוב מחסור ותסכול. בגיל מאוחר יותר, כשבני-אדם נוגעים בתוכי מבודד, הוא מחפש באדם תחליף לבן-זוג. אבל אדם הוא תמיד תחליף גרוע לתוכי – הוא לא יודע ולא יכול להיות הורה או בן-זוג. אם ל _____ הייתה אפשרות לבחור כשהוא היה גוזל, האם הוא היה רוצה לקבל אוכל מידיהם של אנשים, או שהוא היה מעדיף להישאר עם ההורים שלו?

שיעור 4: אימוץ – אחריות לכל החיים

מטרות השיעור: הכרת כמה תחומי אחריות הנלווים לאימוץ בעל-חיים; הכרת כמה תנאים הדרושים לבעלי-חיים בחוות הצלה וגם בבית; טיפוח אמפתיה לאחרים.

זמן	פעילות	מיקום	עזרים
10 דקות	צופים בסרטון ומשוחחים דיון מקדים: האם למישהו יש בבית בעל-חיים, והוא זוכר כיצד הוחלט לאמץ אותו? האם מישהו רוצה לאמץ בעל-חיים אבל ההורים לא מסכימים? האם למישהו היה בעל-חיים בבית אך העברתם אותו לבית אחר? משפחה ואימוץ (מתוך חיות איתנו לכיתות ב'-ג', יחידה 5). לסיכום: ההחלטה לאמץ בעל-חיים אינה קלה, ולפני כן צריך לענות על שאלות רבות, בשיתוף המשפחה כולה. להשלמת הפעילות שולחים להורים הסבר עם קישור (מתוך חיות איתנו לכיתות ב'-ג', יחידה 5) לפעילות משפחתית בנושא אימוץ בעל-חיים למשפחה.	כיתה או מרכז מבקרים	מחשב ומקרן
5 דקות	איך החלטנו לאמץ את _____ המנחה מספרת על אחד מבעלי-החיים בחוות ההצלה; כדאי לחזור לתוכי מהשיעור הקודם. המנחה מספקת מידע על התנאים ששררו במקום שבעל-החיים הגיע ממנו ועל התנאים בחוות ההצלה, והתלמידים מתבקשים לדמיין את שני המקומות זה מול זה ולהחליט: האם ההחלטה לקלוט את בעל-החיים בחוות ההצלה הייתה נכונה? שאלות מנחות: - האם לפני האימוץ _____ נמצא במקום שאינו טוב לו, והוא נזקק בדחיפות למקום חדש? מה לא היה טוב שם? - האם יש בחוות ההצלה מקום בטוח עבורו – מתאונות, מטורפים ומאנשים? - האם יש בחוות ההצלה חברה מתאימה לו? - האם יש לו מרחב תנועה מספיק, ובעיקר מרחב תעופה? - האם הסביבה מגוונת ודומה לסביבה הטבעית שלו?	מחוץ למתחם נבחר (רצוי מתחם תוכים)	מחצלת
10 דקות	משחק: החבילה עוברת מכינים מראש את המשחק – שנועד לבדוק אם יש אצלנו כל מה ש_____ זקוק לו. ברקע מוזיקה שקטה. התלמידים יושבים במעגל ומעבירים ביניהם חבילה – קופסה ובה דפים שמילים כתובות עליהם. מדי פעם המוזיקה נפסקת והתלמיד שהחבילה נעצרה אצלו פותח אותה, מקריא את הכתוב בדף העליון ואומר אם חוות ההצלה יכולה לספק ל_____ את מה שכתוב בדף (למשל: מקום בטוח, מזון מגוון, השגת מזון בדרךים מעניינת, מים נקיים, מקור מים זורמים, חברה של חיות דומות, מרחב לריצה או לתעופה, אפשרות לטפס, צמחים וענפים, משחקים).	מחוץ למתחם נבחר	דפים שהוכנו מראש קופסה לאכסון הדפים
20 דקות	משפרים את הבית של _____ במשחק הקודם גילינו מה צריך לשפר בתנאי החיים של _____ בחוות ההצלה. בדפי העזר הבאים יש הצעות שיפור המבוססות על פעילויות פשוטות המאפשרות שיפור משמעותי באיכות החיים של בעלי-חיים בשבי במסגרת שיעור אחד (ההצעות אינן מחליפות שיפורים יסודיים יותר, כגון שטח תעופה מוגדל וצפיפות מופחתת). המנחה מחלקת את הכיתה לשתי קבוצות, וכל קבוצה מתמקדת בפעילות אחת העונה על בעיה שהתגלתה במשחק הקודם. הוספת התוצרים למתחם התוכים תיעשה על-ידי איש צוות, ללא כניסת תלמידים למתחם. לאחר הפעילות מסכמת המנחה את השיעור: מה למדנו היום? סיכום חלופי לילדים גדולים: התלמידים כותבים במחברת אישית מה למדו היום.	כיתה או מרכז מבקרים	החומרים המופיעים בשני דפי העזר הבאים (או חלקם, לפי בחירת המנחה)

הכנת אביזרים לשיפור איכות החיים של תוכים

ההנחיות מותאמות לתוכונים ולנימפיות מצויצות (קוקטילים). אם בוחרים להתמקד בתוכים ממין אחר או שיש בכלוב בעלי-חיים נוספים, יש לבחון מראש את בטיחות התוצרים. אמצעי ההעשרה שלהלן מבוססים על מזון: הם מספקים דרכים להשגת מזון שאינן נפוצות בשבי ומחקות שיחור אחר מזון בטבע – הזדמנות להוסיף לתוכים מזון שאינם מקבלים בדרך-כלל, בדרכים מאתגרות ומעוררות עניין.

מזונות מסוכנים. אין לתת לתוכים: אבוקדו, אפרסמון, בצל, מוצרי חלב, עגבנייה – עלים וגבעולים, פטריות, קטניות מיובשות, שוקולד, שום. אין לתת לתוכים מזון הכולל בתוכו כתוספת: מלח, ממתיקים, סוכר, קפאין, שמן, תבלינים. יש להגיש פירות וירקות רק לאחר שנרחצו היטב. פירות יש להגיש רק לאחר שהוצאו מהם כל הזרעים או החרצן.

מזונות בטוחים – כתוספת צדדית בלבד לתפריט המאוזן הקבוע. פירות: אגס, אוכמניות, אפרסק, אשכולית, בננה, מלון, מנגו, משמש, נקטרינה, ענבים, פסיפלורה, פפאיה, קיווי, שזיף, תאנה, תות שדה, תפוז, תפוח. ירקות: בוק סוי, ברוקולי, גזר, גרגיר (ראשד), כרוב, כרוב ניצנים, כרובית, מלפפון, סלק, סלק עלים, עגבנייה – ללא עלים, סלרי – גבעול, עולש, פטרוזיליה, פלפל, קישוא, קולרבי, קייל, ריחן (בוזיליקום), תרד. עשבי בר רבים טובים למאכל, אך זיהויים מחייב מומחיות. מזון מבושל: בטטה, דלעת, דגנים מלאים, קטניות. זרעים ואגוזים – בכמות קטנה בלבד: אגוזים ושקדים – קלויים וחתוכים בלי מלח, אלפלפא, אמרנט, דוחן, חיטה, חילבה, חמנייה, צ'יה, קייל, קינואה, שומר, שיבולת שועל, שיפון, שעורה.

ענפים ירוקים

1. בוחרים ענפים גדולים ומסועפים ומשאירים עלים לכרסום. שומרים את הענפים הדקיקים המאפשרים תלייה ושיפוד של מזונות שונים.
2. משחילים חתיכות פירות וירקות על הענפים המאפשרים זאת.
3. מכניסים את הענפים למתחם התוכים הרחק מהם ככל האפשר, כדי שהתוכים יתקרבו אל הענפים בהדרגה מרצונם.
4. מחברים את הענפים בגובה רב וביציבות ככל האפשר, כדי להבטיח שהענפים לא יפלו כשהתוכים עומדים עליהם.

דוגמאות מצולמות: [א](#), [ב](#), [ג](#)

חומרים

- יש להשתמש אך ורק בענפי עצים שלא עברו ריסוס. העץ המתאים ביותר: אקליפטוס. אפשר להשתמש גם בעץ: אגוז, אגס, אורן, אפרסק, במבוק, גויאבה, הדרים, זית, ערבה, פקאן, שקד, תאנה, תפוח.
- חתיכות פרי וירק שאפשר לשפד ולהשחיל על ענף.

אצטרובלים תלויים

1. משרים את האצטרובלים במים ושוטפים אותם להסרת חרקים ושרף דביק. מייבשים אותם בשמש או בתנור.
2. מכניסים לרווחים שבין קשקשי האצטרובל פריטי מזון. הפריטים צריכים להיכנס בלחץ כדי שלא יפלו, והתוכים יצטרכו להתאמץ לחפש ולהוציא כל פריט. (אפשר למרוח מעט חמאת בוטנים על האצטרובל כדי שהמזון יידבק אליו).
3. גוזרים חוט באורך המתאים לקשירה ולתלייה בכלוב.
4. קושרים את האצטרובל בחוט ותולים את האצטרובל גבוה מתקרת הכלוב או מענף.

דוגמאות מצולמות: [א](#), [ב](#), [ג](#)

חומרים

- כמה אצטרובלי אורן עם קשקשים פתוחים.
- פירות וירקות חתוכים המתאימים למאכל תוכים; אפשר להשתמש גם בכופתיות ובזרעים (אפשרות: חמאת בוטנים טבעית ללא תוספות).
- חוט לתליית האצטרובלים – יוטה/פשתן בעובי 1.5-3 מ"מ.

מנה צפה

1. קודחים בירקות או בפירות חורים בקוטר 2-1 ס"מ.
2. שוברים את האגוזים וחותרים את הפירות לחתיכות המתאימות להכנסה לחורים.
3. מכניסים את האגוזים והפירות החתוכים לחורים שנקדחו בירקות. השברים צריכים להיתפס בדפנות החור בלי ליפול. ייתכן שהמנחה תצטרך לסייע לתלמידים בהגדלת חורים וביצירת חורים נוספים.
4. שמים את הירקות בקערת המים. הירקות יצופו במים, והתוכנים יצטרכו להתאמץ להשיג את המאכלים מתוך המים.

חומרים

- ירקות או פירות גדולים שצפים בקלות במים (למשל: פלפל, מלפפון, קישוא, תפוח).
- אגוזים ופירות.
- קערת מים נקיים מחומר בטוח לתוכים.

שרשרת כוסות

1. גוזרים את החבל באורך המאפשר תלייה נוחה.
2. מחוררים את הכוסות בתחתית.
3. מעבירים את החוט דרך תחתית מחוררת, ומוסיפים קשר גדול שימנע מהכוס להחליק וליפול.
4. מניחים מאכלים בכוס ומשחילים מעליה כוס נוספת הפוכה ליצירת קופסה סגורה. אפשר להשאיר עלי מאכל מבצבצים בין הכוסות. התוכים יצטרכו לפתוח את הקופסה כדי להגיע לאוכל.
5. מעל צמד הכוסות קושרים קשר נוסף ויוצרים מעליו מבנה דומה משתי כוסות ומזון. כך הלאה לאורך החוט עד שתלויות עליו לפחות שלוש קופסאות כאלה.
6. תולים את התוצר בנקודה גבוהה במתחם התוכים.

חומרים

- כוסות אפייה קטנות חד-פעמיות או חצאי כוסות נייר רגילות – 6 כוסות לכל חוט.
- חוט לתליית הכוסות – יוטה/פשתן בעובי 1.5-3 מ"מ.
- מכשיר חד לחירור הכוסות.
- עלי מאכל – קנויים (לפי הרשימה לעיל) או צמחי בר מתאימים, ומזונות אחרים.

גילי הפתעות

חומרים

1. מנקבים בכל גליל כמה חורים.
 2. שמים בגליל עלי מאכל, ובתוכם טומנים חתיכות מזון קטנות. מכניסים חתיכות מזון גם לחורים.
 3. מחוררים שני חורים בקצה הגליל ומשחילים דרכם חוט לתלייה.
 4. תולים את הגליל באופן אופקי בנקודה גבוהה במתחם התוכים.
- גילי קרטון ארוכים (שנשארו לאחר השימוש במגבות נייר).
 - מספרים עם קצה חד ו/או מכשיר חירור, וסכין לחיתוך ירקות.
 - חוט לתליית הכוסות – יוטה/פשתן בעובי 1.5-3 מ"מ.
 - עלי מאכל – קנויים (לפי הרשימה לעיל) או צמחי בר מתאימים, ומזונות אחרים.

